

NA KMETIH

(Iz romana)

Ivan Potrč

— Ne morem si pomagati, ali tako se je godilo, z mano in okoli mene; tako nanagloma in strašno je prišlo vse čezme, da mi je še danes živo pred očmi, vse do zadnje betve, ko da bi se včerajšnji dan ali zdaj, tu, pred mano, godilo.

Naenkrat me je martralo to, kar me ni poprej nikoli martralo, naenkrat sem videl to, česar nisem poprej nikdar opazil ali videl, komaj da sem tam pa tam kaj ujel, a je šlo po navadi vse mimo, ko da bi se me nič ne tikalo.

Doma pri hiši sem rasel in doraščal skoraj med samimi ženskami; oče sem zgubil, pokopali so ga, ko še v šolo nisem shodil; tako sva bila s pokojnim bratom edina moška pri hiši in lahko sva videla vse, kar se je po hiši godilo. Kako so se sestre slačile in oblačile, kako so se mati preoblačili; kako so si potegnili oprano, zlikano kiklo čez glavo in kako so začeli spuščati stare, spodnje na pod, obrnjeni pri tem opravilu ves čas proti postelji, s hrptom proti nama s Franclom, ki sva ležala na postelji pri vratih; kako so se ženske spletale in kako so naju z bratom naganjale iz hiše, ko so se umivale ali čapljarile, kakor sva midva moška z malce posmeha in z malce zaničevanja temu rekala; tega niso mati nikoli počenjali, začele so s tem sestre. Spominjam se, da me je to nekoč tako razjezilo, to zaklepanje v hiši, domačega pred domačim, da sem se zaletel iz same togote v hišna vrata, in bi jih takrat tudi vrgel s tečajev, da ni Lizika ali katera je že bila v hiši tako grozansko završnila, da sem se pri priči pobral in šel; znenada me je postalo sram, po celem hramu so lahko slišali. Zaradi tega mi jih niso samo mati napeli, ampak tudi babica, ki so me imeli drugače radi. Po večerji in po molitvi, ko sva ostala z babico sama — sestre so se tisti dan kujale in so se druga za drugo pobrale v kuhinjo —, so mi babica rekli, naj pustim sestre ali deklino, kakor so oni govorili, pri miru, kadar se zaklenejo.

»Aja!« sem trmoglavil in se sprenevedasto začudil, da so se babica razjezili.

»Pojdi, gnusnik!« so zavpili znenada, kar ni bila njihova navada, in pokazali z roko proti vratom, nanaglo, da je molek pošklepetal, ko da bi z bičem mahnil.

Nekoč, se tudi spominjam, se je sestra Lizika peljala na nakošeni travi in se pod njivo, na klancu, prevrnila z vozom vred. Videl sem,

kako se je voz z garcami počasi nagnil, se poslonil na spodnji vratnik. Lizika pa se je ujela z glavo naprej na roke, se prekopicnila in pri tem vse pokazala.

Muršička, ki je šla za vozom, si je pokrila obraz z rokami in poklicala Jezusa no Marijo na pomaganje, sestri, ki sta bili prav tako za vozom, sta vzdihnili druga za drugo »Uj! Uj!« in se začeli na vse pretege hihitati. Ustavil sem vpreženi kravi, se obesil na zadnje kolo in to vem, da sem se jezil, ko sem sam postavljaj voz, medtem ko so ženske še vedno javkale in se ko nore hihitale, namesto da bi mi pomagale pri vozu. Lizika je bila najprej bleda ko stena, potem pa je zardela. Popravljala se je, se ozirala okoli po njivah in potlej za vozom odšla, ni hotela več na travo. Muršička se je sklanjala k njej in ji ves čas nekaj pošepetavala, zdaj s sladkobo zdaj s pomilovanjem na obrazu. Tako so se obnašale, ko da se je ne vem kaj, in to, ne vem kakšni grofici, pripetilo.

»Terjave ženske!« sem zamomljaj, bolj zase ko za nje, in švrknil po kravah; nazaj, k ženskam, pa nisem hotel več pogledati.

Zdaj, po tej žetvi, sem se vedno bolj in večkrat dobil, kako zijam za njimi — za ženskami. Ne toliko več za Tuniko — tega sem se skoraj sramoval. Šmigovčev je od maše domov povedal za Toplekovima dvema, ko sta nas z dekleti prehiteli: »Glej jih, Toplečki! Hana bo kmalu dobra za pripuščanje, mlajša« — mislil je Tuniko — »pa še za teličko ni!« Zijal sem za drugimi; a največ mi je bila na očeh Toplečka, to je stara, Zefa. Njo sem gledal, vsaj od kraja, bolj iz usmiljenja, zaradi betežnega Topleka, in bolj iz radovednosti, kako more, tako mlada, prenašati mrtvaka; ženske skraja, razen ob žetvi takrat, skoraj da nisem zagledal v njej. Bila mi je ko naša mati, ki so jo ravno tako ko našo tlačile skrbi: zaradi otrok, zaradi domačije, njo, Toplečko, posebej pa še skrbi zaradi moža, tudi zaradi moškega. Prav zaradi Topleka sem začel hoditi k njim na delo, sem prišel mlatit.

Prišla je iz hiše, po podseku, v levi z žganjico, v pravi s kruhom in z velikim krušnim nožem, pogledala spotoma v hlev ter preden je prišla do nas, do gumne, kjer smo čakali zjutraj na mlatvo, vse povprašala.

»Hana, kako je z dojvo?«

»Podojeno, mati,« je odgovorila na kratko in na glas iz gumne izza mlatilnice Hana; ko kakšna vprašana šolarka.

»Mleko ste zanesle?«

Iz gumne se ni nič oglasilo.

Kmetica se je ustavila.

»Jezus, ne bodita no smešni! Že zadnjikrat so bile komedije. Še ob grunt bomo...«

»No, Tunika, zini!« je trdo, vsako besedo posebej povedala Hana in pogledala na snopje, kjer je mlajša sestra hitela z razvezovanjem

»Ti ne moreš?« je vprašala ta jezno. »Bi ti krona padla z glave!« Naglas in proti materi pa se je obregnila: »Ah, saj ste lahko videli. Toliko da niste čez prazne kangle padli. Ko da držimo celo božje jutro roke križem, resnica je...«

Toplečka je dala ljudskim, ki so prišli pomagat, kruh in žganje ter jih začela siliti:

»Vrežite si! Póžite! Dobro póžite, Muršec! Južek, ženske, le! Da boste prišle malo k sebi. Zjutraj se pileže, segreje človeka...«

Ljudje so rezali kruh in nagibali žganjico, sama pa je začela znova s svojim večnim povpraševanjem in s še bolj večnimi in vedno enakimi lamentacijami, na kar sta ji pa hčerki le bolj redko odgovarjali.

»Ste dale juncu krme? Tudi kakšno zno bi mu lahko prinesle. Ubogo živinče, celo dopoldne se bo vrtelo...«

»Uh, meni bi se pri priči zvirtelo. Trikrat bi šla okoli, nič več,« je rekla Cafova kočarica.

»Beži, beži!« jo je zavrnil Muršec. »Ženski bi se zavrtelo? Ženska zdrži za dva junca.«

Zarežal se je, Toplečka mu je pokimala, da je skoraj res tako.

»Ne vem, kakšen život bi morale imeti, da bi lahko vse prenašale. Otroci, naj bo z moškim pri hiši količkaj narobe, te sploh ne poslušajo več ali pa se zarežavajo — sami jih slišite.«

Tako se je tožila, zanesla kruh s tistim velikim Toplekovim krušnim nožem in s prazno steklenico na hlevno okno, se vrnila, me poiskala z očmi in rekla, skoraj zaupljivo, ko da bi bil jaz edini, ki jo uboga pri hiši, na katerega se zanese:

»Južek, naprezi nam junčka. Začeli bi.«

Bolj me je poprosila, ko mi je rekla, zatem pa že pogledala mimo mene, ko da me ne vidi več, po gumni, po snopju in po mlatilnici, in začela s komandiranjem pred mlatjo. Dà, bila je gospodinja, ko ni bilo gospodarja! Ali z menoj — ko da bi mi bila botra ali kakšna teta!

Napregel sem junca in Toplečka je nagnala obe dekleti: Hano na snopje razvezovat, Tuniko s snopja, gonit junca. To ni bilo po volji niti tej niti oni, obe sta si že poiskali svoje delo pri mlatvi. Hana je nameravala spuščati snopje v mlatilnico, hotela je mlatiti. To zadnje delo je prevzela Toplečka sama, gospodinja; včasih je stal na tistem mestu, za mlatilnico, Toplek; to je bilo mesto za gospodarja. Dekleti sta se nekaj obotavljali, a sta vseeno odšli vsaka k svojemu delu.

»Tu imaš junca!« sem rekel Tuniki, malo jezen zaradi njenega obnašanja z materjo, in ji zaukazal: »Goni!«

Pogledala me je, iznenada, ko da bi me hotela prestreliti z očmi, a samo za trenutek, zatem pa potegnila junca k sebi in mahnila z bičem po njem.

Začeli smo z mlatjo. Mlatilnica je počasi zadrdrala, se pognala in zapela.

Tunika je nekaj časa švrkala po govedu, zatem pa sedla na oje od vitla in opičila oči v shojeni kolobar okoli vitla, ko da bi ničesar več ne videla, ko da bi ji bilo skratka deveta briga, kako na gumni mlatijo.

Hana je z jezo trgala povesta s snopov, se na široko prestopala po snopju in metala razvezane snope pred mater — na mizo za mlatilnico.

Toplečka je rahljala snope in spuščala slamo med klinaste zobe.

Znenada je močno udarilo, mlatilnica je na mah znižala glas, toliko da se ni ustavila. Vse se je ozrlo, na mlatilnico in na Toplečko. Kmetica je hitro, z vajeno roko dvignila zgornje zobe na mlatilnici, otrebila slamo z njih, jih spustila in se nasmehnila proti ljudem, ko da bi hotela reči: nič ni bilo, samo povesto! Ko je mašina znova zapela in je slama znova letela izpod njenih prstov med zobe, je v presledku med dvema snopoma zavpila — drugače se zaradi tulečega drdranja in zdrsanja ne bi slišalo.

»Hana, povesta razvezuj!«

Hčerka je slišala materin glas, kajti malo je postala s snopom, ki ga je potegnila izpod nog, potem pa se ni več zmenila.

»Snope, povesta razvezuj!« je še enkrat zavpila Toplečka. »Si slišala?«

»Jaz jih razvezujem,« je zavpila Hana nazaj in se obregnila: »Tiste skraja je Tunika razvezala.«

»Oha!« je zaklicala zategnjeno ona zunaj, na vitlu, da se je začel junec ustavljeni in z juncem vred mlatilnica. »Kaj sem jaz? Jaz sem svoje razvezala.«

Zdaj je vse na gumni pogledalo na vitel in na gonjačico.

Videl sem, kako so kmetico spreletavale barve in resda ne vem, kako bi se vse to končalo, za Tuniko ali za Hano, vseeno za katero, obe sta trmoglavili in nagajali, resda ne vem, kaj bi ženska storila s hčerama, da ni Tunika švrknila po juncu, medtem ko je morala kmetica začeti naglo in z obema rokama naravnjavati slamo med zagnano zobovje.

Vseeno pa je nastal po tem kratkem zapletljaju nekak nemir, nekaka znosna tihoča; ko da bi obe dekleti čutili, da sta šli predaleč, ali vsaj to, da je za dopoldne dovolj.

Pobiral sem omlačeno slamo z razsohami, Cafovki izpred nog — ta, Cafovka, jo je ogrebala z grabljami z namlačene pšenice izpred mlatilnice —, jo natikal in odnašal z gumne na kopico. Muršec je poprijemal slamo, plesal z njo okoli žrdi, se prestapljal in tlačil in vlekel kopico v klobuk. Tam pa tam je pri tem prestopicanju zamahnil s slamo okoli sebe, se pravi, zamahnil je okoli srajce, potegnjene iz hlač, in povedal:

»Vse jo martra, babino.«

To je, Toplečko.

»Težko je za takšno žensko, če nima drugega ko kosti v postelji. Gledam jo, vidim jo: ko mačka se je potajila. Ko mačka, ki čaka, kdaj, kdaj... Varji se mišjak, meso je sladko! Ha-ha-ha!«

Stari se je zasmel, se pogladil po redkih kocinastih brkih in odplesal okoli žrdi.

Ali pa se mu je kmetica znenada zasmilila.

»A, kaj si hoče, prepozno se ji je to pripetilo. Zdaj je že tako, da ji bosta dekleti čez glavo zrasli. Frklji, kaj dekleti, pravi zeleni frklji! Kaj ve takšno, zeleno, kaj je življenje!«

Natikal sem slamo in jo, Toplečko, gledal; imel sem jo celo jutro, do južine, na očeh. Tisto zaradi deklin je požrla. Stisnila je ustnice in take, tako stisnjene, potem tudi dolgo obdržala; lahko tudi da zaradi prahu, ki se je začel dvigati izpred mlatilnice pa tudi z mize pred njo, ko je razgrinjala razvezano snopje in ga s pametjo, snop za snopom, spuščala v vrteče se zobe. Pšenica je bila smetljiva, posebno tisti snopi, ki so jih požele na spodnjih ogonih. Počasi je ta prah, črn ko krtova luknja, zameglil od treh strani zaprto gumno, vse do visoke opekaste strehe, da se je komaj kam videlo, da domala drug drugega nismo več videli; sčasoma se skoraj prepoznali nismo več — gosti prah je legel na pokrivala, na obleko, na kožo, na vse.

Toplečkine obrvi so bile vse bolj črne in daljše, prah ji je pokrtil venec las, ki so silili okoli in okoli obraza izpod ohlapno zavezane rute, se nabral pod nosom in ji napravil črne puhaste brke. Ženska se za vse to ni menila, komaj da je kaj zinila in se kdaj pa kdaj na kratko nasmehnila, kadar ji je kdo kakšno povedal zaradi zaprašnega obraza. Komaj tudi, da smo se kdaj ustavili, a če smo se, smo se samo toliko, da se ne bi živinčetu zmotilo.

Ženska je gnala ljudi ko gospodinja, ki se ji zdi škoda vsake betve časa, da bi se postavalo, ko so ljudski pri hiši. Nič ni bilo videti, kar je stari Muršec blebetal; vse preveč starikavega je bilo na njej, na celem njenem zadržanju, da bi mogel misliti na pritajeno mačko; kaj še, da bi mogel kaj takega zaslediti. Delo jo je preveč gnjavilo. A povedati moram, da sem iskal to potajenost, vedno češče sem jo iskal po

njej, ko krmežljava mačka sem oprezal. Ženski je ko prej tekel črni znoj po licih in ob ruti; zamižala je s črnimi vekami, ko ji je ušlo preveliko snopa v stroj, si kar med mašinjnjem zatlačevala tesno bluzo za krilo, da se je videla širje in širje in huje in huje prepotena pazduha. Komaj komaj da se je videla večja belina oči, in komaj da so se ustnice razklenile od vročine in od dela in se povesele, napete, kakor so bile. Ob južini, ko je odšla kuhat, je potegnila ruto z glave in jo stepla; pokazala se je belina na obeh straneh zaprašenega obraza in njen beli in močni kratki vrat.

Kje je tu stari Muršec videl potajeno mačko? Kje bi moglo biti v tej ženski kaj drugega ko njena družina! Stari babjek, ta Muršec, babjek in labrač!

To je bilo enkrat med tednom, v nedeljo pa se je to zgodilo, sem to videl.

Bilo je nedeljsko popoldne, tisti sladki čas od obeda do paše; to je od tistega svetešnjega obeda z govejo juho in rezanci in z narezanim kuhanim govejim mesom na krompirju, včasih tudi s sirovimi pogačami, ko se do sitega nadevaš in se lahko potem zavališ pod hruško ali pa počneš, kar se ti zljubi, če se ti sploh kaj — vse v blaženi zavesti, da ti tja do večerke in do paše nihče nič ne more in ne sme.

Štrafela je prišel še pred poldnem iz mesta, z Lizo vred, a že okajen, in je pri mizi ko po navadi, kadar ga je malo imel, na veliko politiziral in se trkal.

»Gomila,« se je dušal, »bo že še videla, bo morala videti, da brez Štrafele, brez partizana, ne gre! Ali ne, Liza?«

Sestra, ki je bila trezna ali pa tudi že malo nasekana — pri njej nisi nikoli vedel, koliko bije, ali je tisto z rdečico na licih od tega, ko se redi, ali od pijače — je nekaj nerazumljivega zamomljala.

»Kaj, Liza, si slišala, kaj so mi v mestu rekli?«

Liza je kimnila, si popravila lase z ruto po obeh straneh in potegnila ruto naprej, na čelo.

Sestra je bila edina, ki mu je odgovarjala, zato se je pri svojem politiziranju po navadi samo z njo menil, razen kolikor mu ni kateri od domačih ali od onih pri mizi česa oporekel, kar pa se je redkokdaj pripetilo. Ko za sveto smo molčali. Po mili volji sta se lahko menila in peljala politiko, dokler se ni družina drug za drugim pobrala.

»Kmalu bodo ti Gomiláni — ti hitlerjevci, ta reakcija! — zvedeli, kolikor še nočejo vedeti, kdo je Štrafela! Liza, ali ne?«

»Saj, tako je,« je rekla Liza ali pa tudi ni nič rekla

Lahko smo se pobrali, za nikamor več ni bilo pri hramu.

Pri Toplekovih, kamor sem se odpravil, mislim, da zaradi zmenka o oranju, je bilo vse tiho, mrtvo, ko da bi se nedeljska vročina poveznila na hram in na drevje okoli hrama ter vse omrtvela. Kure so se kopale v prahu in zijale, zijal in s hitrico dihal je tudi pes, na pol volčjak, na pol lisjak, na pocjah pred hlevom; to pasje dihetanje in goveji prežvek, to je bilo vse, kar je motilo opoldnevno tihočo, ko sem šel skozi kolarnico.

Enaka tihoča je bila pred samim hramom in zatem v prikletu, ko sem odpahnil dverce in stopil čez prag, v priklet. Bila je tihoča, da sem postal. Dekleti sta bili ali zdoma ali sta kje pod kakšno hruško počivali. Iznenada sem zaslišal, kako je v izbi nekaj na rahlo priletelo na mizo ali na pod, večkrat zapovrstjo, ko lasnice ali glavniki.

Pokašljaj sem, vprašal na glas: »Kaj ni nikogar pri hiši?«— in prijel za kljuko.

»Naprej, naprej!« je zapel ženski glas, bil je Toplečkin.

Ženska je sedela na stolu ob mizi z lici, rdečimi ko po kuhanem vinu, obrnjena proti vratom in se razpletala. Po vsej priliki se je pravkar umila; kajti pred sabo na stoleu je imela velik lavor vode, vse okoli je bilo oškropljeno, in z mize je visela zmečkana in mokra obrisača.

»O, naš Južek je!« je bolj povedala ko vzkliknila, ko me je zagledala.

Zapela si je, tako in mimogrede, kak gumb na srajci — bluzo je imela sploh razpeto — in nadaljevala z rokami na golem zatilju z razmetavanjem debelih in dolgih ženskih kit; pri tem si je pridno zatikalala lasnice v zaprta usta, ko da bi jih poddržavala bolj z ustnicami ko z zobmi. Zagledal sem se v belo oprano srajco in začutil za njo prsi, kako so se podvigovale z dvignjenimi in kite razpletajočimi rokami vred. Ali zagledal sem tudi velike bele oči, ki so zrle vame z zglavnika, ko da bi se opičile v moje — bile so oči jetičnega Topleka.

Potisnil sem roke v žepe, pogledal nekam po podu, preko vsega tega tam pri mizi in v postelji, skozi okno, in začel na mestu, kjer sem bil, pri vratih, stopicati. Tista velika belina, Toplekove oči, so pogledovale: Toplečko, mene in znova Toplečko; videl in čutil sem koj — moje poglede in njeno razpeto bluzo, ne docela zapeto srajco.

»Ste sami?« sem povprašal; bil sem v zadregi.

»Sami,« je zasiknila ženska skozi zobe in zadihnila; lasnice v ustih so se dvignile; nato jih je vzela iz ust, da je laže povedala:

»Deklini sta nekam šli. Ne vem, kam. Sédi, Južek!«

Znova je vtaknila lasnice v zobe, jih prijela z ustnicami in pogledala, pokazala z očmi čez mizo k oknu, kam naj bi sédel. Raztresla in razgrnila si je lase po hrbtu, vzela glavnik z mize, si vrgla lase čez

ramo na prsi in na odpeto srajco ter začela počesavati in česati z glavnikom po njih: od nizkega čela — nikoli ga še nisem tako videl — in po temenu, preko ramen in prsi, vse do krila, kjer so se ji konci gostih las vedno zamešali, da jih je morala krepko prijeti z levico, če jih je hotela razčesati in da se je prečesala z glavnikom skozi nje.

Visela je, s spuščnimi vekami na tisti svoji kostanjasti lasni bogatiji, da, ko spočita in lenobna kobila — ah, obnašala se je, ko da bi me sploh ne bilo v hiši, ko da bi bila pred katerim od domačih, pred katerim od otrok.

Poslonil sem se h klopi okoli peči, tja je bilo najbliže od vrat, se zagledal v pod, zatem v okno pred mano, v brajdo, ki je silila v oknico, v redko zelenkasto izabelino grozdje — samo proč, da je ne bi imel več na očeh, ne Toplečke in ne njenega vznemirjenega jetičnika. Po glavi mi je znenada spreletelo: ali spi z njim? Kako more spati s temi ,kostmi v postelji'?

Hotel sem nekaj reči, začeti, po kaj sem prišel, a sem čisto pozabil. Mlatve je konec, mi je spreletelo po glavi, skoraj bo otavna košnja, drobno izabelino grozdje se bo napelo in omodrelo.

Bolnik je nekajkrat na hitro dihnil, Toplečka je rekla:

»Za mizo si no sedni! Na oknu je pijača. Natoči si no, Južek!«

Leseno, z rokami v žepih, sem se premaknil čez izbo, se potisnil med mizo in klop ter sédel, na pol s hrbtom proti obema, in se zagledal skozi prednja okna, skozi listnate pelagonije. Natočil sem pijačo in počakal, iz navade, da ne bi rekli, da sem se prišel k sosedovim napijat, ko da ne bi doma nič imeli.

Nastala je tihoča; počasno tiktakanje in enakomerno Toplečkino počesavanje sta jo delala še bolj napeto.

Bolnik se je premaknil in bolestno zadihnil.

»Zefa?«

»Ja,« je rekla ta in se česala.

Zijal sem skozi okno, ne da bi kaj videl, a vedel sem po glasu, da ga ni pogledala.

Vseeno, po hiši je ležalo nekaj napetega.

Bolnik je znova zadihnil.

»Zefa!«

To ni bilo več vprašanje, to je bil že očitek!

»Kaj?«

Tudi ženska je postala napeta.

»Zefa, kakšna si!«

Ženska se je presedla, stol je zacvilil, in se česala, ko da bi ne bilo nič takega.

Izpil sem nalito izabelo, z močnim okusom po grozdju. Saj, kmalu bo jesen. Trgatev bo in zobali bomo.

Na postelji se je z muko nekaj predjalo. Bolnik je znova začel naglo dihati, prestal z dihanjem in s tenkim, visokim, a praznim glasom dvakrat zapored opomnil:

»Ženska! — Po sebi poglej!«

Stol za hrbtom je še enkrat zacvilil. Presedel sem se, nisem več strpel pri miru, in videl, kako si je Toplečka vrgla debelo, na pol spleteno kito na hrbet, pobrala lasnice in glavnike, kar je bilo na mizi, se z drugo roko prijela za bluzo ali za srajco na prsih in oddivjala v hiško.

Bele oči s postelje so ji ves čas sledile, ves čas so bile za njo, za boki, ki so se odzibali čez izbo. Bilo je, ko da bi trepetale.

Prav tako iznenada, kakor se je vse to dogodilo, se je zaslišal iz hiške jok — zatišano in zadihano pohlipavanje.

»Oh-jezus! Taka ženska!« je vzdihnil bolnik, pogledal mene in se, očitno pomirjen, zastrmel v trame.

Dvignil sem se, da bi šel, se za trenutek spomnil, da sem prišel zaradi oranja, postal sredi izbe, s hrbtom proti postelji in proti hiški, ter na glas vprašal:

»Zaradi oranja bi se lahko zmenili.«

Počakal sem, da se bo kdo oglasil, kaj rekel, ali nič takega se ni zgodilo. Samo v hiški je še huje pohlipnilo, nato pa prestalo.

»Kje bo ajda? Kje repa?« sem nadaljeval sam.

»Zefa!« je zaklical Toplek.

Prišla je, se ustavila pred vrati iz hiške in počasi, ko da ne bi bilo nič in ko da bi se posvetovala z možem, pogospodarila:

»Ajdo bi vsejali na zgornjih ogonih. Tam se ni bati mraza. Repa bi naj bila v grabi. Repa ne bo zmrznila.« Počakala je, a ker ni gospodar nič rekel, a kar je bilo toliko, ko da je zadovoljen, me je poprosila: »Južek, bi lahko zjutraj prišel? Saj boš prišel ... Južek, nalij si še! Kaj bi brez tebe!«

Pokimal sem in se ozrl. Stala je tam, pred hiško in ob peči, z ruto, potegnjeno na oči, v do kraja zapeti bluzi, s prsmi ko zatlačenimi za predpasnikom, in ko da bi bila vsa sprevezana; tudi betve beline se ni več videlo okoli okroglega, prej tako belega nizkega vratu. Stala je tam, skratka, ko da bi ji kdo natovoril zvrhan koš opravkov, pa jo zdaj skrbi, kako ga bo odnesla na gornji sêp — in ali ji bo kdo pomagal.

Nisem hotel več piti, ni se mi dalo. Vstal sem in šel. Spočita kobila — kje neki! Zdelana, zvožena živina! Kako le se mi je tisto poprej zazdelo?

Vendar, nekaj se mi je vračalo v spomin, me ni več zapustilo. To so bili njeni beli in nezapeti rokavci, tiste prsi, ki so se dvigale pod njimi, bilo je razžarjeno obličje, težki in spletajoči se lasje, kratka, bila je cela spočita postava na stolu. V spomin so se vračale tudi one bele oči, ki so se zazirale s postelje z dolgimi, očitajočimi, a onemoglimi pogledi.

Dà, to sem videl enkrat po mlatvi; malo pred otavo, pred otavno košnjo, pa sem našel, bilo je zarana, vse tri okoli nakopanega voza na dvorišču. Toplečko in obe hčeri. Speljavale so voz, do vrha natreskan z gnojem, a junci so se zaman napenjali, zadnja kolesa so lezla globlje in globlje v razmehčano ilovko pred jamo. Tunika je sekala po juncih, Hana in Zefa sta stali vsaka na svoji strani voza, držali za prednji ročici, priganjali vprego in pomagali s potiskanjem, ali vsaj hoteli sta pomagati; kajti pri najmanjšem premiku so se zadnja kolesa znova in znova bolj vdiralala.

»Jezus-jezus,« je zajadikovala Zefa, ko me je zagledala, in se obupana zastrmela v voz ko v kup nesreče.

»Kravi bi vpregli!« je trmoglavila Tunika. »Rekla sem že.«

»Pojdi ti s svojimi kravami, da bo še katera stelila! Še te jeze in nesreče je treba!« ji je ugovarjala Hana. »Potegnila bom gnoj z voza, pa bo. Kje je kramp?«

Obrnila se je in odšla nekam proti kolarnici, očitno po kramp.

»Stolico prinesi! Stolico in žrd!« sem bolj rekel, ko zaklical za njo, z očmi na zadnjih kolesih, in povprašal: »Ste vtečale?«

»Vtečale, vtečale...« je pojadikovala Toplečka. »Taka je, če ni moškega pri —« Prestala je in se popravila, ko da bi se ji poprej zaroklo: »Če je pri hiši, pa nič ne more, ne more nič pomagati... Oh-jezus!«

Prinesel sem stolico, potegnil žrd z lojterskega voza in napravil vago pod zadnjo premo. Zatem sem slekel suknjič in podvihal rokave. Ženske so stale, Hana s krampom, in me gledale.

»Tunika,« sem poklical furmanco, »zdaj pa s pametjo! Postavi se za živino, poženi jih in malo biča jim lahko pokažeš!«

Prijel sem za konec žrdi, se obesil nanjo in jo začel potiskati proti tlom.

»Poženi! Dju!«

»Dju, Jirs! Dju, Šek!«

»Kaj pa medve?« je povprašala Hana in stekla k ročici.

Ali junci so že potegnili, voz se je popeljal in zadnja kolesa so zagrabila.

»Oha, oha!« je zavpila Hana za sestro, skočila po kramp in odhitela za vozom — na njive, kamor sta vozili gnoj za praho.

Edina, ki ni nič pomagala — stala je, ko da bi jo vkopal, in samo gledala —, je bila Toplečka. Oni dve z vozom sta bili že v grabi, ona pa je še vedno stala in zijala vame, ko da bi me šele zdaj zagledala.

Vrgel sem žrd na rame, jo pogledal in se nasmehnil.

»Glej ga, glej, Južeka!« se je začudila in me gledala. »A, od kod se je vzelo to? Od kod se le jemlješ?«

In iznenada, kar ni bila njena navada, se je na glas zasmejala. Odšla je v hišo in se koj vrnila s kruhom in z žganjico. Postavila je vse to na obrnjen polovnjak in začela po stari navadi jadikovati.

»Zato pa, kaj je zdrav moški pri hiši. Pri nas pa je tako, da ni za nikamor. Vse smo sirote...«

Nagnil sem žganjico in se nehote ozrl za njo. Stala je s hrbtom proti meni, z rokami na prsih in zrla skozi drevje in še nekam dalje proti njivam.

Poslej sem večkrat lovil z očmi njene, čutil pri tem, kako mi sili kri v glavo, ali nikdar, ne pri delu ne pri mizi ali pri južini, ni obstala z očmi na meni. Ko da me ne bi videla, ko da me ne bi nikoli zagledala in ko da se ne bi nikoli vsa presenečena začudila: »Od kod se je vzelo to, od kod se le jemlje? Kakšen bikič!«

Otavo — pomagal sem kositi in sušiti — smo sušili ves teden, do same nedelje; motilo je vreme. V soboto se je malo popravilo, v nedeljo pa je bilo že od jutra sonce. Do srede večerke se je krma posušila, da se je drobila in da smo začeli nalagati vozove kmalu po obedu; do večerke sta bila oba voza doma pod hramom.

Dolgo smo južinali; posušili smo in čakalo nas je samo še spravljjanje na hram, pod streho. Ženske so prinesle meso, ki je ostalo od poldneva, Toplečka je prinesla pijačo; svinjina je bila žerka in se je dalo piti. Bili smo razžarjeni od vročine, ko da bi se nam lica vžgala, tudi Toplečka je bila takšna; kajti spominjam se, kako je prinesla sem od hiše v kolarnico, kjer smo južinali v hladu, ročko pijače, se s tistimi svojimi vžganimi lici bolj posmehnila ko nasmehnila in norčavo povedala:

»V hiši so me že povprašali, kakšna da sem!«

Tega, če ne bi pila, preveč pila, ne bi nikdar povedala; to sem vedel.

Spravil sem se na voz, ženske na hram, in začel metati krmo. Zabadal sem vile v otavo, kolikor se je najdalje dalo, da so ženske na hramu kmalu zajavkale. Sprva sem čutil težke noge, preveč pijače sem spil, a delo in vročina, kmalu je vse teklo od mene, sta pijačo hitro razkadila. Prvi voz je bil prazen, ko bi se obrnil; skočil sem s praznih

lojter, jih potisnil proč in porinil drugi voz pod hram, sam, ne da bi mi kdo pomagal. Naravnal sem oje in se oprl ob zadnje kolo, da so kosti kar zapokale. Prijel sem se za žrd in znova sem bil na vozu, znova se je metalo na hram.

»Ali nori?« je vprašala Hana jezno.

»Jaz že ne bom več na hramu, če bo tako,« je povedala Tunika, jezno in užaljeno hkrati. »Naj maličko počaka, ali pa naj pride na hram in si krmó sam potlači.«

Toplečka, ki je bila pri kraju in je sprejemala krmó, se je naglas smejala; vse do vratu je bila razžarjena.

»Okópljita se malo, okópljita!« se je norčevala iz deklet. »Vama v toplice ne bo treba.«

Ali — Hana je začela kleti, mlajša, Tunika, pa cmihati.

»Se je vreme skuvalo?« sem vprašal, poslonil vile narobe k zidu in se pognal preko njih na hram.

Toplečka se je umaknila, potegnila se je za trame, da sem lahko prišel mimo.

»Zdaj pa le glejta,« ju je posvarila, »da vaju ne bo zatlačil!«

Zijala je za mano, kako sem zagazil po krmi, in se začela znova na drobno smejati.

Ni mi bilo toliko zato, da bi katero zatlačil, kolikor je šlo za staro fantovsko pravico, da smeš ženske, to je dekleta, pri takem tlačanju na hramu natlačiti. Prav lahko pa se fantu pri tem narobe zgodi, da ga ženske primejo, če so ročne in močne dovolj, in njega samega natlačijo s krmó, za srajco in za hlačnice.

Dekleti sta me zagledali in se pomaknili vsaka na svojo stran, kolikor sta se le mogli od mene proč.

»Toplečka, vile!« sem zaklical.

Vrgla mi je vile in začel sem razmetavati krmó, enkrat tej in drugič oni. Prijemali sta krmó in jo tlačili za streho, ali niti eni niti drugi ni bilo po volji; Hana je naprej in naprej preklinjala, Tunika se je posmihavala in se kujala.

Nekaj pijača, nekaj pa tudi Toplečkino režanje, kajti vse se je pred materjo godilo, je storilo, da sem povprašal: »Tàk, vama ne godijo toplice?« — in se pognal najprej za Hano, zatem za mlajšo.

Hana se je namikavala z mano in se iztrgala, Tunika pa je koj skrajza pobegnila proti skednju. Znova sem se vrgel proti Hani. Tudi ta je nameravala zbežati, ali zadaj za hrbtom se je oglasila stara:

»Primi ga, kaj se ga bojiš?«

Znenađa sta bili obe pri meni, hči in mati, a tudi na meni, na mojem hrbtu. Malo sem bil iz sebe in preden sem se dođobra zavedel, sem že

čutil krmo za srajco; tlačili sta mi jo, ena od vratu, druga od spodaj. Zbral sem moči, kolikor sem jih imel, se potegnil po krmi, izpod njiju, in se pognal na hrbet. A to je bilo tudi vse, kar sem lahko storil. Krilil sem in začutil krmo na trebuhu, kako mi jo je stara tlačila, zatem sem začutil, da mi jo je začela tlačiti v hlače, od povsod, od koder je le mogla in koder se je le dalo.

Iznenada je Hana kriknila in zbežala; po vsej priliki je zagledala, kam mi tlači mati krmo.

»Uh!« sem zatulil in začel na vse pretege kriliti. Ali skoraj povsod, kjer sem se česa dotaknil, je bilo vroče in mokro, povsod so bile Toplečkine noge. Znenada pa sem bil ko brez moči. Obležal sem, čutil, kako mi neka roka tlači krmo skozi hlače, in se ves zadihán zastrmel v Toplečko.

Ali je videla moj pogled ali kaj, znenada je tudi ta kriknila, se prestopila in zbežala proti odprtini.

Počasi sem sedel, vstal in si začel otesati krmo. Nato sem se bolj pobral, ko odšel s hrama.

Zdaj, pri drugem vozu, nisem čutil več teže v nogah, pač pa sem čutil, kako se mi noge potresajo, ko šibe, vseeno, ali sem metal ali nabadal na vile. Ženski, mlada in stara, sta se posmihali, zatem se je Toplečka zresnila; edina, ki me ni ne ogovorila in ne pogledala, je bila Tunika.

»Zmerom me pusti!« je rekla, ko sem jo ogovoril, se me otesla in odhitela po pocjáh v hišo.

Ta nedelja, vsega tega se tako živo spominjam, je bila tisti teden, ko je stelila krava; bilo je na neki nesrečni petek. Krava se je pripravljala, celo večerko že se je prestopicala, in ženske, najbolj Toplečka, so bile iz sebe; nič drugega mi ni kazalo, ko da sem ostal.

Ponoči, proti kakšni deseti, je krava povrgla; telila je v tretje, vse je šlo po sreči, bilo je, kakor mora biti. Hana, ki je bila z materjo poleg, je odšla spat, in tudi jaz bi se lahko odpravil, a je potem vse tako prišlo, da se nisem. Misлил sem ostati toliko, da bi šla posteljica od teletnice, ali vsaj toliko, da bi prinesla gospodinja kravi južino, okrepčilo: koruzni zdrob ali moko in raztepeno sveže jajce.

To je potem prinesla, prinesla pa je tudi kruh, žganjico v steklenici od piva in klobaso na lesenem krožniku. Pogledal sem proti vratom, ki so bila zaradi teletnice skrbno zaprta, kako jih je z nogami odrivala, a ko sem zagledal v njeni pravi južino, sem odmaknil pogled in se ozrl proti teletu; ležalo je kravi, ki še vedno ni vstala, pri gobcu, in krava ga je z dolgim jezikom na veliko lizala.

»Kar liže ga,« sem rekel.

»Rada ga ima, njeno je,« je menila ženska in iskala, kam bi vse tisto, kar je prinesla v rokah, v hlevu postavila; a ni nič našla; zavzdihnila je.

»Dajte meni slamnjačo,« sem rekel, da bi mi dala posodo in da bi ji pomagal.

»Tisto bom že jaz,« je odgovorila, ko da bi se bala, da ne bi jaz zanesel kravi južine, in pomolela je proti meni to, kar je nosila v pravi. »To si vzemi, tebi sem prinesla.«

Vzel sem ji iz naročja krožnik s klobaso in kruhom, in steklenico iz rok. Surova rdečkasta klobasa je bila potegnjena iz tunke, zabela se je je na veliko držala. Poslonil sem se na jasli pri juncih in rekel:

»Pač bi ne bilo potrebno tega prenašati.«

Natirala je teleta s tistim koruznim, kar je prinesla, in z jajcem, ter čez čas, krava se je medtem skopala na noge, odrezavo in domala jezno rekla:

»Kaj! Privošči si!«

Potisnila je kravji gobec iz slamnjače in vprašala:

»Si moški ali nisi?«

Zatem me je pogledala, s komaj rahlim posmehom okoli ustnic — nič mi ni ušlo.

To norčevanje, to me je pogrelo. Kaj sem bil jaz zanjo? Otrok, nič drugega ko otrok!

Zamrmral sem nekaj, kar se ni razumelo, potegnil nož iz žepa in začel strgati zabel s klobase na kruh in rezati. Polovico sem pustil na krožniku.

»Kaj pa vi?« sem vprašal, ko sem nekaj časa jedel in dva ali trikrat potegnil iz steklenice.

Ona pa — potegnila je z roko po kravi, da si jo je očistila, in se obrnila proti meni.

»Nič se ne boj zame,« je rekla, »sem že mastna okoli ust.«

Stopila je čisto k meni, da sem nehote pogledal na njena usta. Mastnih ust nisem našel, pač pa sem začutil žganje, malo kiselkasto, kakršno ji je pridišalo iz ust. Nasmehnila se je na glas, a nisem vedel zakaj, da se ji je potresla slamnjača, ki jo je držala na trebuhu.

»Ti,« — počakala je in rekla, ne da bi umaknila oči z mene, »Južek!«

Popravila mi je klobuk, maličko tudi s silo, ko sem se vlekel proč.

»Počakaj, bolj postrani ga nosi! Kaj ga imaš tako na očeh? Nikogar nisi okradel...«

Govorila je, kar naprej je govorila in silila proti meni, da sem začutil krila na nogah. Ko kakšna mati, ki hoče po vsej sili nekaj

popraviti na otroku. Vseeno pa mi je bilo sila nerodno, ker je to počenjala. Mati doma je zdavnaj že nehala popravljati obleko na meni, zdavnaj že me je nehala božati, komaj sem shodil v šolo.

Preblisnilo me je, da se je napila, da je pijana in da je zato takšna, materinska, ter da ne ve, kaj počenja in govori. Oživelo je nedeljsko večerko, krma in hram, tisto natlačevanje s krmo, kar so našle moje roke, ko so krilile okoli, a se ženska zanje sploh ni zmenila. S tiho grozo sem se znenada vsega razveselil in tudi že pozabil, da sem nameraval oditi. Spreletelo mi je prsi, znenada sem postal za čuda lahek.

Ona me je ves čas gledala in se smehljala — zares, pijana je bila.

»Kakšne brčice imaš pod nosom,« je rekla, ko je stala tako nasproti in me zijala. Potegnila je s prsti po njih in vzkliknila: »Kak puhek!«

Pod milim nebom, lahko rečem, nisem vedel, kam bi se dejal, kaj bi storil. Odložil sem vse tisto, kar sem imel v rokah — kruh, klobaso, steklenico —, nekam za hrbet, v jasli, in bolj izgolčal ko rekel:

»Kravi bi morali nastlati ... Zaradi posteljice ...«

»Jezus, resnica!«

Odšel sem proti gumnu, ona pa je prisvetila po kolarnici za mano.

»Ne bi bilo potrebno svetiti,« sem rekel, ko sem stopil na gumno.

»E,« me je zavrnila, dvignila lampo pred obraz, da sem zagledal napete ustnice — nekoč, nisem se mogel spomniti, kdaj, sem že videl takšne —, obenem pa se skoraj zbal, da bo luč pihnila, a jo je samo priškrnila in rekla: »Maličko naj le bleščeri.«

Tako je ta lučka potem ostala, spodaj, na sredi poda, sama zase in ko pozabljena, in me, vsaj mene, do konca motila. Hotel sem celo nekaj reči, zakaj jo privija, ali preveč bi se vse zdelo, da se delam prenevedastega, in tako nisem potem nobene zinil. Odšel sem po lestvi in zaslišal, pa tudi začutil, še preden sem prilezel na hram, do slame in do krme, da prihaja za mano; poganjala se je od klina do klina, naglo, ko da bi se ji mudilo.

Napravil sem nekaj korakov od lestve po hramu — bila je čista tema — in otipal slamo, gladko ovseno slamo, ki sem jo iskal; začel sem jo pipati.

»Ah,« je vzdihnila nevoljno, očitno da zaradi tega napipavanja slame in potihoma, a nestrpno poklicala: »Južek! Kam si zlezel?«

»Tu sem,« sem komaj izgolčal in preстал s slamo, ne da bi se kam zganil.

»Stopi no sem! Strah me je,« je zašepetala, a ko da bi se hotela zasmejati.

Obrnil sem se in se premaknil za kakšnega pol koraka nazaj, z rokami, spuščeni ob telesu ali zataknenimi v žepe, in že sem začutil

njene prste, ki so me iskali in se me dotikali na prsih, pod pazduho, začutil sem obe njeni roki, ki sta se me oklenili, zatem mehko njenih prsi na svojih in znova tisti zadah po žganjici, a tisti me zdaj ni nič več motil. Ženska, zagledal sem jo celo, je rahlo kriknila, a ne zaradi straha, kriknila je zaradi veselja, to sem ves začutil, in se vsa obesila name. Zamajala sva se — zapletla sva se z nogami v krmo — in padla.

»Uh,« je znova kriknila, da sem jo nehote prijel za usta.

Ali že sem tudi začutil odprta usta, zobe na rokah, in kako me je ugriznila. Pošteno, da sem se prestrašil, ona pa se je vrgla z glavo na moje prsi in komaj dušila smeh. Ne, nič nisem vedel, kaj naj storim.

»To je norija!« sem dejal, da sem se ognil vikanju.

Prestala je s smehom, iznenada, kakor se je začela iznenada smejati in sedla. Tako sva potem nekaj časa sedela in ona se je nekaj po obleki popravljala. Potem je tudi s tem prenehala. Ko da bi se streznila.

Bilo je dovolj časa, da sem vse premislil. Ves čas sem jo čutil ob sebi, slišal sem njeno težko dihanje in njene roke, ki so nekje ob meni česale slamo ali kaj. Potem je bila tudi ta slama razčesana, kajti nastala je tihoča, da sva zaslišala enakomerno prežvekovanje živine pod nama v hlevu. Nič drugega se ni slišalo. Noč je spala.

Tako sem vlekel noč na ušesa, nikjer ni bilo ničesar slišati, in tudi že vedel, kaj bom storil.

»One spijo?« sem vprašal.

»Deca? Zdavnaj že —!« Hotela je še nekaj povedati, a je prestala, zatem se koj znova zasmejala in končala: »S starim vred!«

Tako je rekla, nanj pa najbrž ni mislila več. Zatišano se je zasmejala, se bolj vrgla ko nagnila name in me začela med tistim tihim smehom ščegetati: po prsih, po trebuhu, po nogah. Začutil sem krmo na telesu, se spomnil na nedeljsko tlačenje, na njeno telo, ki sem ga takrat začutil — in se počasi vsemu prepustil... Strašno se ji je vse mudilo... Da se le tako, skoraj na glas smejala ne bi! In tista luč, kaj jo je pustila!

Ne vem več vsega, ali tako se je to zgodilo, tako se je začelo. Spominjam se samo njenih zadihanih in vročih besed: »Kaj misliš, da nisem videla, kako si me požiral, ko sem se česala? Ti bikič, ti!« Spominjam se samo tistega njenega ščegetanja in rokavcev, ki si jih je sama odpela, in kako je zanesla mojo roko na svoje prsi..., in kako se mi je roka tresla, ko jo je nesla nanje. Ko da sem pamet zgubil... A je nisem, ne! Vedel sem, kaj delam, kaj počenjava... Vsega pa se le ne spominjam več natanko. Ali ni stala med vežnimi vrati bela postava, v sami srajci in gatah, ko sva prilezla iz gumna, ona z lučjo, ki je spet na veliko gorela, jaz s slamo za nastelj v naročju? Ali nama niso noge zastale v

kolarnici? Njej in meni? Ali pa sem se le vsega tega tako bal, da se mi je potem Toplek prikazal? Ali pa me meša zdaj, po vsem tem, kar se je še zgodilo, kak drug spomin? A nekaj mi je vseeno ostalo v spominu. Kravje mukanje... in... kruha ni bilo več v jasliah, pojedel ga je junec; a tudi steklenica je bila prevrnjena, vse okoli po krmi in po stelji je dišalo po žganjici. —

Za to noč, kazalo je, mi je Hedlov povedal vse. Obrnil se je na slamnjači in nehal s pripovedovanjem.

— Dà; tako se je to zgodilo, ženska me je zapeljala; nanaglo, da sem se vsega tega, kar se je pripetilo ponoči in na hramu, šele kasneje zavedal, ko se je ta reč s Toplečko komaj nekaj nedelj po tej noči tako grozotno zagatila.

Kako sem prišel to noč domov, ne vem; preveč je bilo v meni misli na žensko, na to, kako me je zavalila na otavo; preveč neznansko sem bil ves iz sebe zaradi dogodka, ki sem ga v življenju prvič tako na hitro, skoraj nenadejano, a tako divje lakotno doživel. „Uh, tako je s to zadevico! Uh, takšne so!“ sem si ponavljal, mislil nanjo, ki mi je bila živa pred očmi, bil srečen in bil splašen.

S tako zmešnjavo v glavi sem zaspal; ali kmalu ali šele proti jutru, kaj vem; prebudil sem se, ko je bil visok dan; pravzaprav me je zbudilo sonce, sijalo je skozi odprtino za metanje sena na strehi scela name. Tako pri kraju se še nisem ulegel, dvakrat bi se obrnil in bi zletel s hrama; rahla zona me je obletela, vendar se nisem potegnil nazaj; samo na lakeť sem se oprl, da me ni več ščemelo v oči. Vse se mi je mešalo, ko da sploh nisem spal; tako sem prvi trenutek tudi mislil, ali pamet in sonce, visoko nad orehom za studentem, sta me prepričala, da sem trdo zadremal.

Prisluhnil sem, da bi zaslišal živino pod sabo, ali v hlevu je bilo vse tiho; samo nekdo je zaloputnil z vrati od gornje kleti in odšel po pojcah v hišo, kajti dverca so zacvilila in zaslišal se je zapah; koraki so bili počasni, ko premišljeni, očitno da Štrafelovi. Zdrznil sem se, da me ne bi zagledal in se, čeprav je bil že v hiši, naglo potegnil od kraja, globlje na hram; bilo je, kakor da bi se Štrafela, tega steklača, znenada zbal; kakor da bi se sploh vseh bal, tudi žensk. Kako, da me ni nobena dvignila?

Ali še ta trenutek, preden je splahnel strah zaradi domačih, so spomini na noč znova oživeli, živo in z vso silo, da sem nehote pogledal na dlan prave roke, tiste roke, ki mi jo je ženska zanesla na prsi, da sem še zdaj, zjutraj, čutil na dlani mehko okrogolino neder, trdino bradavice. Stepel in obrisal sem si z dlani in izmed prstov krmo, ki se mi

je vležala v roko, in se še enkrat zagledal v dlan. ‚Nabožaj se jih, nabožaj se jih...‘ sem si ponavljal besede, z glasom in s strastjo, kakor jih je izgovarjala. ‚Videla sem te, kako si me požiral. Česala sem se in vse videla! Poglej ga, kak bikič! Zdaj si moj... zdaj boš moj! Moj, moj, moj...!‘ Ne samo dlani, vse telo jo je znova občutilo. Vse na meni je bilo razbolelo, od same in tako nenadno razgorele strasti.

Kajpa, motila me je misel na jetičnika in kako premišljeno je vse napeljala. Da je toliko starejša — zame pravzaprav stara, lahko bi mi bila mati! — me to jutro ni trapilo. Čutil sem, kako sem poniglavo zadovoljen sam s sabo, da sem bil enkrat z žensko, čeprav me je vse to, kar se je dogodilo, tudi grozilo; a ta groza je bila sladka, toliko sem si obetal. Samo na eno nisem mogel pomisliti, kako bom stopil pred njo, pred katerega koli od Toplekovih, pred starega ali pred dekleti, da, tudi pred Tuniko — a kamenščice, te so bile kakor zbrisane, ko roso jih je pobralo.

Ko roso jih je pobralo, dà, ne da bi vedel kdaj!

Po pocjah so se znova oglasili premišljeni koraki in obstali. Štrafela je zaklical; v presledkih, ko da bi sapo lovil.

»Olga! Domov priženi! Gremo v praho.«

Odšel je po pocjah, mimo hleva, se gotovo zagledal vanj, kajti postal je — ‚Mene išče!‘ me je spreletelo —, nekaj zamomljal in odšel v kolarnico, kjer je začel metati za oranje na voz, ne da bi prestal z momljanjem. Zbal sem se, da bo primomljal na hram.

Sploh, iznenada so mi bili vsi odveč, vseh sem se zbal ali kaj, pred nobenim se ne bi hotel prikazati. Strašno sem se zalezal. S paše so gnali.

Pristopicala je živina, zaslišal sem Olgo — ta je pasla — in njeno švrckanje. Štrafela je dvignil jarem in odrožljal z njim h koritu.

»Prekleti junci!« je klel in jih suval, ko je natikal jarem, »niste imeli v grabi vode? Olga, vzami si južino, brž, greva prašit!«

Tak, Štrafela je začel na veliko kmetovati in gospodariti; to mi ni bilo prav nič po volji. Ta steklač na domačiji — jaz pa pri Toplekovih! Že sem se oprl na obe roki, da bi se dvignil, ko sem zaslišal glasno Olgino negodovanje. Ona da je itak pasla, zakaj bi zdaj še gonila.

»Samo jaz... Ko da smo samo ženske pri hiši...«

Zatem takoj odrezav Maričin glas — tudi ta se je od nekod vzela.

»Kaj pa ona zduha? Se še ni skopala?«

»Ali je doma?« je povprašala hitro Olga.

»Doma, če se ni že kam zavlekel.«

‚Kam? Ta ‚kam‘, to je bilo k Toplekovim.

»Smrči in leži, raztegnjen ko krapavca!«

Se pravi, da me je ta Marica, ta trmoglavka, videla, a me ni sunila, da bi se prebudil; se pravi, da sem spal, celo smrčal.

Štrafela je preklel svet, po vsej priliki skozi stisnjene zobe, a preklel jih je zaradi juncev, teh 'prekletih Hedlačev', kar je kazalo, da je bil snoči pijan in da mu zdaj ni dišalo oranje, ali pa tudi, da se je sporekel z materjo ali s svojo Lizo.

Olga in Marica, ti dve sta se vnaprej tiše pomenili, ko da bi se bali, da sem na hramu in da jih poslušam; slišal sem ju, kako sta šušljali in ju kar videl, kako pozijavata na hram.

»Naj on goni,« je dejala z jezo Olga. »Si čula?«

»Zbudi si ga!« je rekla Marica.

Tak, po mene bosta prišli. Napeto sem prisluhnil, ali korakov nisem zaslišal, ne po gumni ne po lestvi; pač pa sem slišal, kako je Marica šušljajoče nadaljevala:

»Če ga niso znova zvabile?«

Marica se je na kratko zasmejala.

»A, zvabile?« Olga je hmknila in nevedasto vprašala: »Katera le?«

Tudi ona se je na kratko zasmejala.

»Katera? Hm. Stara!«

In Marica se je na glas zahihitala.

»Kaj bi mladi dve? Kaj pa ti dve vesta?« je pridjala.

Tak, oni dve, frklji, pa vesta!

Obe sta se zasmejala, a tudi že kliknili in zbežali. Nagnal ju je Štrafela. Ali je dvignil bič ali kaj? Slišal sem njun smeh, ko da ga ne bi mogli ustaviti, iz hrama, in Štrafelove kletvice in negodovanja. »Ali ti Hedli mislijo, da bo on zanje garal, oni pa se bodo drugod opletali?«

Nekaj trenutkov, vem, sem bil napet, da se čutil nisem, zato pa sem zlezal po krmi proti gumni in se spustil na oni strani, za hišo, po drvah na travo. Splazil sem se proti klancu, se zavlekel po njem do hoste, odšel za grmovjem, do potoka in se umil. Pljuskal sem si vodo v obraz, v oči, ali te so me kar naprej pekle, ko da bi gorele. Odšel sem nazaj proti hosti, sédel pod hrastovje in zaprl veke, nato sem legel na hrbet. Ležal sem tako z zaprtimi vekami in vedno bolj neizprosno razmišljal, ali je bilo prav, kar se je zgodilo. Čez dolgo šele sem zaslišal pošelestovati liste, nekje v bližini je bila trepetlika; ujel sem Olgino vpitje z njiv, ali vse to je bilo daleč daleč... Nato sem začutil sonce, ki je nekje med hrastovimi krošnjami vdrlo skozi listje... in tudi že zaspal, ubito in do noči, do večernega hladu.

Nekaj dni sem ostal doma, nikamor se nisem ganil. Pomagal sem na njivah pri spravljanju in bil na tihem nedopovedano vesel, ko smo trgali koruzo, da je zrasla koruznica na spodnjih ogonih, kamor se je

videlo do Toplekovega hrama, človeku visoko čez glavo. Nikakšne volje ni bilo v meni, da bi se oziral tja prek, in želje, da bi zagledal katero od Toplekovih; domala strah pa me je bilo, da bi zagledal staro — Zefo!

Pri hramu doma so se komaj kaj zmenili zame; kolikor nisem celo začutil, da me potrebujejo, tako mati kakor mlajši sestri, Marica in Olga. Mislil sem sprva, da se meni posmihata — strašno sem bil na škripcih, da sta kaj izvohal! — potem pa sem ju slišal, kako sta se potihoma in zase menili.

»No, ta naša Liza, lepo zgago si je nakopala!«

»Veš, Marica, meni se smili. Božno bo z njo.«

Sedeli sta, ena na stolčku, druga na hlevnem pragu, na pocjah in na soncu, in trgali fižolovo stročje z rajc. Zadnje čase sta se dosti držali druga druge, kar ni bila njuna navada, kolikor takih navad pri hramu sploh bilo ni. Potem je Marica potegnila novo rajco iz kupa na garcah, z jezo, ker drugače ni šlo, fižolovina je bila vsa sprepletana, in zatem tudi z jezo spregovorila.

»Smili? Kaj smili! Bi se mi njej? Vse bi nas spravila od hrama...«

V tem je moralo biti precej resnice, kajti druga je dolgo molčala, preden je to potrdila.

»Resnica je...« je rekla. Nakar je prva, Marica, da bi jo potolažila ali kaj, še rekla:

»Ne boj se za Štrafelo! Naj gre zidarit!«

Res, Štrafela je bil včasih zidar! Stopil sem z gumne. Zaslišali sta me in vzkriknili, preden sta me zagledali. A ko sta videli, da sem jaz, me je Marica potem, ko se je dobro razgledala okoli sebe, povprašala:

»Južek, si slišal kaj? To o Lizikinem Štrafeleku!«

Ne o Lizinem — o Lizikinem! in to o Štarefeleku! Kakšna zaupljiva zgovornost! Ne, nič nisem vedel. Marica si ni mogla, da se ne bi začudila, kod me nosi, da nič ne vem, in da ne bi pripomnila, kako 'ta naš Južek' — prav po sestrsko! — pač nikoli ne bo slišal trave rasti, ne, ni se bati. Ali koj zatem sem zvedel ta dan od njiju, v nedeljo od pozne maše pa potrjeno in še več, da jih je Štrafela, ta 'veliki partizan' na nekem sestanku ali na mitingu v Zorčevi gostilni pri mestu izkupil — vzeli so mu besedo. Ljudje so vedeli vse. Najprej so govorili drugi, bili so iz Ljubljane ali od kod, zatem, šlo je že proti koncu, pa je hotel tudi Štrafela nekaj povedati. 'Prav res, ko da bi sestanek ne mogel brez tega krehala' — Štrafela je kar naprej pokašljeval, kadar je govoril, da je tako s kašljem polnil praznino med besedami — 'in brez tistih večnih jaz tovariši!' kakor je povedala to Marica; kajti Štrafela je začel vse svoje govore z 'jaz, tovariši' in potem ti dve besedi do konca in med pokašljevanjem ponavljal. Na sestanku je hotel spraviti

iz sebe nekaj o partizanih, kako se je začelo — ,ko da bi Štrafela kaj o tem vedel!« — in o komunizmu, ki se bo zdaj moral začeti na Gomili. To jim on, Štrafela, pove zdaj pred temi tovariši iz Ljubljane in naj ga Gomila poslušaj! Ali tovariši ga niso poslušali, niti ni bilo potrebno, da bi ga poslušala Gomila. Rekli so mu na kratko, naj neha, naj pride trezen med ljudi, če hoče kaj povedati. Štrafela je razprl oči, svetlo in domala prestrašeno je pogledal okoli sebe, po onih iz Ljubljane in zatem po ljudeh, rekel še enkrat ,jaz, tovariši...!', a tudi že utihnil in odšel brez besede med ljudmi iz gostilne. Na mitingu samem Štrafele niso več spominjali, razgovorila pa se je o Štrafeli Gomila, vsa tista Gomila, ki jo je kdaj strašil in se ga je bala. Ta Gomila se ga je tudi še zdaj bala, ali govoric in tudi posmehovanja ni bilo ne konca ne kraja. Tak, zato — zdaj smo vedeli tudi na Hedlovem! — je začel tako na veliko in iznenada kmetovati, je Lizika začela ogovarjati mater z lepimi besedami... Tak zato je ta ,veliki partizan' prijel za jarem in plug! Mati so obhodili vso žlahto, posebej še mestno, prišli domov in mi na samem rekli:

»Južek, videl boš, kaj bo iz tega! Nič dobrega za Lizo. Treba ji je bilo jemati tega prekletega steklača!« Steklača, to so poudarili. Kakšnega partizana le!»

Presunila me je mržnja, ki je zavela iz njihovih besed; strašno so sovražili oba, Štrafelo in sestro, sestro, ki je bila njihova lastna hči. Nato so mi mirno rekli:

»Južek, samo priden bodi!«

Ko da bi mi kaj obljubljali. Kaj? Ali grunt?

Iznenada sem čutil, kako mi rastejo tla pod nogami — preden pa sem lahko vse razmislil, preden je bilo s Štrafelom kako drugače, je prišla Hana, Toplekova, póme. Zazijal sem, ko sem jo zagledal.

»Oče bi radi, če bi prišel malo k njim,« je rekla; proti drugim v izbi, bili smo pri večerji, pa je potožila: »Jezus, kaj bo z našim očem?«

Komaj sem jo slišal, zacelo nič več pa nisem slišal, kaj so ji naši odgovorili, tako me je spreletelo vroče in mrzlo, vse obenem. Zakaj, eh, me kliče? Kaj za vraga hoče? Če mu ni Zefa česa povedala!

Zakaj sem se prav tega, da bi mu Toplečka kaj izblebetala, ustrašil, še danes ne vem. Nekako sem mislil, da mora žena možu vse povedati... njegova žena je! Hotel sem povprašati Hano, če so tudi mati kaj rekli, a sem besede požrl. Poveznil sem si klobuk in odšel za Hano, ne da bi se količkaj čutil, ko da bi bil brez teže. Ko sva bila zunaj, za okolom, me je Hana povprašala nekaj o Štrafeli, a sem ji na kratko, brez prave misli in po materinem dejal:

»Steklač!«

Hkrati pa me je zgrozilo, da se bo Toplek na postelji dvignil in me nagnal s prav takšnim steklačem.

»Kaj pa od hiše, za hlapca, ne bi šel?«

»Kam le?« sem zarežal, ne da bi utegnil stvar količkaj premisliti; a vseeno sem začutil, da me je hotela Hana zboosti; le časa ni bilo, da bi razgruntal zakaj — bila sva na pragu, tudi dverce so že zaškripnile. Ta smrklja!

Tega, česar sem se najbolj bal, Toplekovega belega pogleda — srh me je spreletel, ko sem potisnil hišna vrata — tega, tistih nazarensko belih oči nisem zagledal; postelja v izbi je bila visoko postлана, nerazpravljenjena, nihče ni več ležal na njej.

Preselili so ga, me je spreletelo; in ne vem zakaj, ali spreletela me je groza, ko da bom naenkrat zagledal mrtveca v hiši; po vseh kotih sem pogledal in komaj komaj spravil iz sebe tisti „dober večer vam bog daj“. Zagledal sem Tuniko v klopi pri peči, kako je podrsavala z nogami po tleh; Toplečka za mizo je vstala, ko da bi jo zboldo, se obrnila v kot in si ruto na naglo podvezala. Popravila si je lase pod njo, si jo potegnila daleč na oči in spodbočki pogledala Tuniko pri peči in Hano pri vratih in — pogled očitno ni zalegel — vprašala:

»Se ne mislita spraviti? Za svinje še zdaj ni zažmikano.«

Odšli sta, Hana momljaje, in ostala sva sama — ona pred mizo, z rokami drugo čez drugo in pod prsmi, jaz pri peči, poslonjen ko malo prej Tunika ob klop in z očmi v tleh.

»O n te kliče,« je povedala, a tako brez vsakega pravega glasu, iz katerega bi mogel vsaj malo razbrati, zakaj gre, in pokazala z glavo proti hiški. Odšla je v njo, potegovaje si ruto vsevdilj na oči in vprašala spokojno:

»Si slišal? Južek, Hedlov je tu.«

Zaslišalo se je na moč slabotno bolnikovo stokanje in zatem skoraj da nestrpnja govorica.

»Oh-jezus, naj pride no v hiško! Pa, za božjo voljo, lampo prinesi!«

„Grozna ženska!“ samo to je še manjkalo. Zakaj za vraga, sem odšel za Hano, bedasto ko ovca!

Toplečka je snela lampo iznad mize in odšla mimo mene, ki sem obstal pred vrati v hiško, ko da si ne bi upal naprej. Postavila jo je na stol pri bolnikovem vzglavju, sama sedla na skrinjo nasproti postelje in prekrizala roke. Bolnikovo ležišče je bilo nizko, koritasto, čeprav je bila postelja par od one v hiši — imela je enako okroglinasti stranici, pri zglavju višji ko pri vzožju.

Potegnil sem se za vrata in sedel na klopco okoli peči, kolikor je je pač v hiški gledalo iz stene.

»Zapri no vrata! In zglavje, zglavje mi podloži!«

Ženska je vse voljno storila. Moram reči, da mi je bilo strašno zagatno pri duši, kar čutil sem, kako mi begajo oči, nikjer niso mogle obviseti. Za mano, proti kuhinji, sredi zadnje stene, je bil kukerl ali kukerli, kakor pravimo pri nas okencu v kuhinjo, za katere sam vrag ve, zakaj so jih delali. Bil je zaprt s črnikastimi lesenimi vratci, ali vseeno, ropotanje s posodo se je slišalo iz kuhinje — sam sem se pa znenada zbal, da bosta dekleti v kuhinji do kraja vse slišali in zvedeli.

»Zima bo...« je začel bolnik slabotno in prenehal, ko da bi mu duške zmanjkalo, »zima bo... Branje, listje, repa še, pa bo zima... Me slišiš. Hedl? Ali kaj si? Južek... Me slišiš?!«

Zganil sem se — dà, slišal sem ga! in ga preletel z očmi. Nepremično se je zastrmel vame. Naglo sem pokimal in pogrknil.

»Zima bo, opravki ne čakajo... Ženske so same, mene pa jemlje, že vidim, šel bom... Vsi bomo šli, ah! Si slišala, popravi mi no zglavje, glava mi bo čisto zlezla, oh! Te ženske!«

Toplečka se je sklonila ter, ne da bi se docela dvignila, začela tako od skrinje — stala je komaj za prelaz od ležišča — popravljati blazino.

»Joj, kako si drvéna!«

»Drvéna — saj!« je vzdihnila komaj slišno — videl sem, kako so se ji tresle prsi — in se dvignila docela nad bolnika. »Jezus, kaj naj še storim?«

»Drvéna, dà!« je trmoglavil svoje bolnik, ko da bi se iznenada zagrizel v to drvenost. »Z mano, ženska, si bila do konca drvéna!« Pošla mu je sapa, preveč se je razburil, a samo za kratko. Znova je dvignil glavo, da mu je potem padla nazaj na blazino ko dojenčku, in pridjal, brez poprejšnjega očitka in domala brez glasu, ko da bi mu duška iztekala: »Oh, da bi bila tudi z drugimi...!«

Najbrž sem pobledel, kajti hladno me je spreletelo, v noge me je zazeblo. Čakal sem, do kraja napet, pripravljen iznenada na vse, kdaj pride tisto glavno, zaradi česar me je Toplek poklical, zaradi česar sta morali onidve v kuhinjo in zaradi česar sva morala midva, jaz in Toplečka, v hišo, predenj, pred Topleka. Preblisnil me je večer, ko je krava telila, lakota in divjost, ki me je tisto noč domala prestrašila, mi pobrala vso voljo.

Nehote, proti volji, mi je potegnilo pogled na skrinjo — sedela je tam ko malo prej, za spoznanje malo bolj sklonjena in z rokami na obrazu; ramena, hrbet, vse se je potresalo na njej. Iznenada je planila, dvignila roki, ko da bi hotela poklicati nebo na pomoč in cvileče ko na jok zapisnila:

»Pa bi pri Kovačicah ostal! Uh!«

Hotela je še nekaj povedati, a je samo globoko vdihnila, hlipnila in sedla. Vgriznila se je in obmolnila; samo ramena so ji od časa do časa, ko prej, trznila. Kdo bi vedel, na kaj se je spomnila, zakaj je tako radovoljno utihnila.

Jetičnik na ležišču se ni premaknil, tudi za troho ne; samo v strop je strmel, bolj belo ko kdaj koli poprej, in molčal, s stisnjenimi usti, ko da ne bi hotel nič več ziniti.

Ne vem, kako dolgo smo tako sedeli, ne več, koliko vsega se mi je pognalo po glavi — bilo je grozno vsega! Neko življenje se mi je pokazalo, kakor še nobeno dotlej, da se name zavali — na mene, negodnega fantiča, ki bi rad samo vrhnje s pogače!

Tako sem si potem, gluho pripravljen na vse, samo oddihoval, kar lažji sem postajal, ko sem kakor od nekod drugod poslušal jetičnikovo govorjenje in zvedel, da bi rad, ko bi prišel k njim in jim pomagal.

»Ženskam bi pomagal... Bi se že pomenili, da bi bilo prav... Mislil sem, da bo kaj z mano... Mislil sem, jeseni bo kaj z mano, a ne bo nič!«

Govorica je bila ko prošnja, a tudi kot očitanje. Nič nisem vedel, kako naj odgovorim.

»Južek bo prišel, ali ne?« se je oglasila znenada Toplečka.

Presedel sem se in se pričel izgovarjati.

»Že, a kaj bodo doma rekli?«

To je Toplečko vznevoljilo.

»Doma? Ha! Pusti jih!«

Ženska je pogledala bolnika, ne mene, si potegnila ruto z glave, in videl sem, kako so se ji prsi zganile, ko je za hip ostala z roko na glavi in si popravila lase — da, vedela je, zakaj je to delala! Potem ni nič več rekla. Vsi trije smo obmolnili.

Šele zunaj, v prikletu, ko sem se za trenutek ustavil, da bi rekel lahko noč — bila sva sama, v temi —, sem zaslišal Toplečko, kako je natihoma povedala:

»V kamri ti bomo postiljale...«

Zatem je čez nekaj trenutkov, ko sem stal tam pred njo in držal kljuko, ne da bi vedel, kaj naj storim, dejala na glas, da sta lahko slišali tudi onidve v kuhinjo:

»Srečno, Južek! Tedaj — boš prišel! Oh-jezus, kaj bi ženske same...!«

Bila je znova stara Toplečka, ko da se ne bi nič zgodilo — jadikujoč glas, nekam vase potegnjena postava, vse je bilo nekam vdano, ko brez vsake volje.

Vseeno — odšel sem proti naši hiši ko mesečnik, ko da bi me zanašalo. Nenadoma — skakal sem čez jarke — sem si ponavljal:

»Nikdar več! Nikdar več!« in »Drvéna, drvéna...«

Le da v to, kar so si ustnice ponavljale, nisem verjel — trepetal sem ob misli, kar me čaka. ‚V kamri ti bomo postiljale...‘ Onstran potoka pa se mi je vsa pamet ustavila na jetičnikovem stokanju: ‚Joj, kako si drvéna!‘ Vročé mi je postajalo ob tej misli, vegavo in ko mesečnik — sam ne vem, kako — sem prišel na hram in se sesedel z rokami v laseh na poležano krmo. Tisto, kar me je najbolj skrbelo, da Toplek kaj ve, s tistim ni bilo nič; vendar pa me to ni potolažilo, druga reč je grebla po mislih in odganjala spanje: Umira... saj že umira... potaplja se in steza roke po vsaki bilki, tudi po moji — a jaz? Ah, kako bi mu jaz pomagal? Najbrže mu ne bi rad...

Zona me je spreletavala, vse se mi je mešalo po glavi, razen grunta — na Toplekovino, to lahko rečem, si to noč nisem zmislil, nisem utegnil, življenje me je preneglo potegnilo v svoj mlin — že me je mlelo.

Tisto, kaj bodo doma rekli, je bil bolj izgovor ko kaj drugega, to sem vedel. Bilo mi je celo ljubo, da bi se lahko ‚od hiše pobral‘; od te hiše, kjer je začelo Štrafeli presedati, vsak dan huje; kjer so se mati držali vsak dan bolj zase in hodili po hiši in okoli, ko živ opomin Štrafeli in lastni hčeri, da za koranti pride pepelnica, za veseljačenjem pokora; kjer je Lizika s Štrafelo vred bila vedno bolj tiha in je samo čakala, kdaj bi se tudi ona kaj potožila, meni ali sestram.

(Konec sledi)

NA KMETIH

(Iz romana)

Ivan Potrč

(Konec)

Sedeli smo pri večerji, vsi, z materjo in s Štrafelo, tiho in vsak zase, kakor smo tudi vsak zase zabadali žlice v pšenični močnik in ga vsak zase nosili v usta, ko je Marica, ta jezik, zinila:

»Ploju bodo tudi vzeli krčmo; nič mu ne pomaga, četudi je bil Palek z njimi« — to je v gošči, s partizani; a Palek sam, to je bil Plojev sin.

Nastala je tihoča in bi tudi ostala, da ni Lizika zavzdihnila, zatem pa rekla, ko da bi se pritožila:

»Ah, kako si, tako ni prav!«

Tak, jo je že grivalo, morala je nekaj reči; pred kakšnim pol letom je moralo biti vse prav, kar je storila tista Štrafelova pravica.

»Tiho bi bila!« je zarežal Štrafela.

»Zakaj bi bila tiho?« se je znesla nad Štrafelom Marica; počakala je, se presedla, in vsekala: »Doklič je pod domačo streho.«

Ni imela samo jezika, znala ga je tudi priostriti, ta jezikasta Marica!

Lahko, da ne bi nihče nič več zinil, da se ne bi nič zgodilo, ali ne vem, zakaj je padla Štrafeli žlica iz rok, zaradi česar si potem Marica ni mogla kaj, da se ne bi zahihitnila, Štrafela pa ni mogel več strpeti, da ne bi pisano pogledal čez mizo in vprašal:

»Ti, Marica, kako — doklič?!«

»Doklič pač!« je na glas ponovila, ko da bi bilo s tem tako ali tako že vse povedano, in ga pogledala, ne da bi umaknila oči, ko jih tudi Štrafela ni umaknil.

Štrafela je dvignilo s stola. Pograbil je s celo roko žlico pred seboj na mizi in stisnil pest, da sem se nehote zbal — zdaj zdaj jo bo zagnal v sestro; strahovito se je nasršil, vseprek čez mizo, ne samo v Marico, je streljal z očmi. Ali drugi smo jih opičili v močnik na mizi.

»A za streho, da sem vam jo potegnul nad glave, sem bil dober? Ha?«

Zdaj je vse obmolknilo, nihče ni nameraval odgovoriti; bilo je ko da bi Hedli imeli jezike, a bi jih siloma držali za zobmi.

»Kaj? Ste gluhi?« je zavpil Štrafela in dvignil roko, z žlico med stisnjenimi prsti.

Mati so odložili žlico in se potegnili izza klopi, trikrat zavzdihnili in trikrat spregovorili.

»Dober — za Frančka — da si ga spravil!«

Obrnili so se, zahlipali in odšli k peči in tam sedli, z rokami pod ruto in v lasih.

Štrafela je lahko samo še zaklel, Marica sploh ni umaknila oči z njega.

»Prekleti!«

Zagnal je žlico po mizi, z vso silo, da se je odbila in zletela preko Lizine glave na sredo izbe, in odšel z dolgimi koraki, ko da bi se mu mudilo iz izbe.

»Ah!« je zastokala Lizika, se prav tako dvignila in šla.

»Tako je, mati! To je zaradi vas!« sem rekel in prav tako odložil žlico.

»Zaradi mene?« so vprašali. »Zakaj?«

»Zapisali bi — kateremu!« sem komaj izgolčal.

»Komu? Tebi?« so me vprašali in zazdelo se mi je, ko da so se posmehnili. Potegnili so si ruto na oči, vstali in odšli tudi oni iz izbe.

Strašno so me zjezili. Bil sem ves srečen, da sem lahko nad nekom zatulil, čeprav samo nad sestrama, nad Marico in Olgo.

»Pa požrite vse sami, ali jaz bom šel — od hrama bom šel! Vrag naj vzame tak hram in grunt! Naj ga Štrafela ima, ta slakota!«

Ali tudi sestri sta šli. Jaz pa sem še to noč pobral nekaj malega, kar je ostalo oblačila po ognju in se, da si ne bi premislil, naglo pobral: odšel sem — tudi zato, da bi mati storili kaj zaradi grunta; a kako bi storili, da bi ga jaz dobil, tega sam nisem vedel. A ko sem šel, sem bil vseeno strašno iz sebe, preklinjal sem, ko me ni nihče poklical nazaj ali mi vsaj jezo pokazal.

Pri Toplekovih sem spal sprva na hramu; napravil sem si ležišče nad hlevom ter se po večerih, ko smo v hiši povečerjali in ko sem pogledal živino, odpravil tja in se bolj zamotal v vojaško plahto, ko se pokril z njo; večeri so hoteli biti že hladni.

Toplečka se je tam pa tam motala okoli mene, vendar jaz govorjenja nisem nikoli načel, nisem ga mogel načenjati, preveč me je bilo sram: tako zaradi nje same, kakor zaradi Topleka, a tudi zaradi sebe samega; na domače, enako na njeni dve, posebej še na Tuniko, sem komaj kdaj zmislil. Ženska se je obirala pri drvah v kolarnici, pri štalinkah, pri večerji ali pri obedu začenjala s svojim večnim ‚Južekom‘ in s pojočim, prosečim glasom:

»Južek, ne bi šli po listje? Jutri bi šli...« — »Južek, posodo bi bilo treba pripraviti... Izmil bi jo in zažveplal!« — »Južek, ajda

pa kaže letos. Zarantati bi jo bilo treba, če ne, jo bo ta naša Tunika vso popasla... Oh-jezus, križ je...!»

Tako je končala po navadi z vzdihom in odšla. Nikdar je nisem pogledal, to dobro vem, ali še zdaj mi je v glavi njen zatezujoč glas, mi je v očeh njena postava, nagnjena naprej, ko da bi pred spovednico stala — a v kateri sem vsak čas čutil nekoga, ki si me postrani in zase ogleduje, svojega hlapčeka, in misli na priliko, kdaj si me bo privoščila. Bili so časi, ko me je mikalo, da bi pobegnil — preveč sem čutil njene oči. To bi tudi storil, da nisem šel takrat skregan od hrama, vrnil bi se, samo, ko bi Štrafela šel, samo, ko bi poslali mati pome, ali bi mi rekli kaj zaradi grunta. Tako pa —

Tako pa se je zgodilo vse drugače; zgodilo se je, čeprav sem se vsega bal, a si na tihem vendarle tako vsega želel — le tega... tega, kako se bo končalo, nisem mogel slutiti, niti malo ne. Tako, prekleto, resnica je! Niti malo ne...

Na večer sem metal v kolarnici koruzinje z lojtrskega voza. Prišla je po pocjaj, Toplečka, s prazno košaro, ko da bi se po kaj napotila, se zagnala v kolarnico znenada nad kure, jih spravila v hlev, se vrnila, postala pred pragom, s tisto prazno košaro pod pazduho in obstala s pogledom na meni. Obračal sem se po vozu in čutil, kako me znova nepremično gleda, čeprav je nisem niti enkrat pogledal.

»Uh, kak hlad je že,« je vzdihnila na glas, se stresla in si stisnila život z laktmi. Tiše, vsaj meni se je tako zazdelo, pa je vprašala s tistim pojočim, zatezajočim glasom: »Južek, kaj te nič ne zebe ponoči — na hramu?«

Zmetal sem zadnjih nekaj snopov z voza, skočil na tla, se otepel in odgovoril:

»Kaj bi me zeblo...«

Molčala je, precèj časa, me zijala in se znova stresla, zatem pa rekla:

»Zebe te, zebe...«

Dvignil sem oje, obrnil zadenski voz in ga potegnil pod streho, v kolarnico. Iz hiše je prišla Hana in stekla s polnim škaфом krminja k štalinkam; malo za njo je pritekla s škaфом Tunika. Svinje so se predramile, začele so butati z vekami in kruliti. Kljub temu sem slišal Toplečkino prigovarjanje in Hanino zadiranje.

»Hanika? Hanika?« je klicala gospodinja.

Hčerka ji je odgovorila šele, ko je prišla drugič od svinjakov.

»Kaj bi radi?« se je zarežala.

»Odejo bi zanesla na hram.«

»Kaj?« se je v drugo zarežala, se ustavila in jo pogledala z glavo, ki jo je pomolela proti materi.

»Južeku,« je povedala mati; »če ne, bo zmrznil.«

»Kaj bi jaz nosila!« je rekla z ihto, zatem pa — po vsej priliki me je zagledala — popravila z izgovarjanjem: »Ne vidite? Polne roke opravke imam.«

Odšla je v hram, za njo Toplečka, s košaro pod laktom, s prazno, s kakršno je prišla iz hrama.

»Križani otroci, kakšni ste!« je jadikovala.

Malo kasneje — bil sem v hlevu, pri živini — sem slišal njen, Toplečkin, počasni korak, kako je šel po pocjah, mimo hleva in proti gumni, in še malo, pa je bila znova pred hlevom.

»Odejo sem ti dala,« je rekla s pocij, ne da bi stopila v hlev. »Odejo in hodno rjuho. Na lestvo sem ju obesila.« Nato molk in zatem: »Da te ne bo zeblo.«

»Dobro, dobro...« sem zgolčal, da sem nekaj rekel; obenem pa sem začutil, kako me je po vsem telesu spreletelo, bilo je nekaj ko vročina. Nehote sem postal z grabljami in pričakal — ali vse, kar sem še slišal, je bilo podobno vzdihu, zatem pa Toplečkine korake.

Ko sem ta večer prišel po tihem, ko da bi se česa bal, v priklet in v izbo k večerji, sem zaslišal Hanin smeh iz kuhinje. Hihitala se je, nekaj govorčila, in se znova hihitala. Nehote sem postal. Ali sta me začutili ali kaj, Tunika je odprla vrata, me zagledala v luči iz kuhinje — in hihitanje je pri priči prestalo.

»Kje je večerja?« sem vprašal.

»V hiši, na mizi!« je rekla Tunika, ne da bi zaprla vrata — ko da bi čakala, kdaj bom šel.

Stopil sem proti izbi, a preden sem dobro zaprl za sabo, sem slišal, kako je bušil zadržan smeh iz Hanike — ko da bi se mi za hrbtom smejala. Iz hiške, od bolnika, je prišla Toplečka s piskrčkom v roki, si popravila lase in mi rekla:

»Južek, k mizi sedi. Večerjali bomo.« Prisluhnila je smehu v kuhinji, rekla »Kaj se le toliko režita?« in začela od mize klicati: »Hanika, Tunika! Večerja se bo shladila!«

Nisem si mogel zamisliti, kako bi naj prišla k meni, na hram, da ne bi kdo pri hiši, ali Toplek ali dekleti, česa zaslutili ali česa zvedeli — krave so pri Toplekovih bolj redko telile; vseeno pa sem jo, svoj živ dan ne bom pozabil, vsako noč čakal, slednjo noč bolj in bolj nestrpno. Nikakšnega spanca nisem več imel, vsake dverce sem slišal, vsakokrat, ko so zacvilile; zatem tistih nekaj stopinj po kamenju čez dvorišče, do tratnice, kjer je vse končalo s počepanjem in znova

z dvercami in z zapahovanjem. Sčasoma ni ušla ušesom nobena več, ločil sem jih, staro in mladi.

Neko noč — mladi mesec je bil visoko med zvezdami, moralo je biti že sredi noči — sem zaslišal Toplečko. Zaslišale so se počasne in coklaste stopinje na prazno nataknenih šolnov, najprej po peščenih dvoriščnih tleh, znenada pa po pocjah. Koraki so bili sila oprezni. Predramil sem se, hipoma in docela, sédel in nastavil ušesa. Dà, bile so Toplečkine stopinje — sèm proti gumni se je napotila! Otrpnil sem, tako sem se ves napel, hkrati pa se tudi že ves vznemiril. Srce mi je začelo nabijati, brada sama od sebe migetati.

Te previdne stopinje je zdajci presekal rahel tresk — bila je vštric hleva, zadela je v jarem —, zatem domala strahovito glasen padec jarma, ki se je sesedel in zarožljaj z verigasto gožjo. Pes je bevsknil, zacvilil in dva ali trikrat zalajal. Še isti trenutek so se stopinje, ki so obstale z mojo pametjo vred, obrnile in odšle po pocjah nazaj, ko da bi se jim kdo ve kam mudilo.

Planil sem, se na nek način spotoma pozapel in se bolj spustil ko odstopical po lestvi, da sem zdrsnil z dlanmi po nji in si jih vse pozaskalil. Hotel sem jo dohiteti, jo poklicati, ali dverce so zacvilile, železni zapah je votlo podrsal in padel.

»Zefa!« sem naglo siknil, zatem pa sedel na prag od gumne in požrl slino.

Poslušal sem, kdaj se bo zapah znova odrinil, kdaj bodo zacvilile dverce, čeprav... čeprav sem koj vedel, da je vse to norija.

Streslo me je; dà, zazeblo me je — noč je bila hladna, vse zvezde so bile na nebesu, med njimi mesec, tenak ko srpec in sam — daleč okoli njega ni bilo nobene zvezde. Zapel sem si suknjič, se dvignil, da bi se zavlekel nazaj na hram, ko je znenada padla luč skozi križe na hiši in po drevju v okolu.

Strahovito me je zamikalo, da bi jo vsaj za trenutek zagledal. Odplazil sem se po prstih, čeprav sem bil bos, pred okni pa poskočil, da bi videl skozi, v izbo. Zagledal sem jo in se še enkrat pognal. Stala je sredi izbe, v jopci in v rdeči kiklasti spodnjici, ogrnjena čez ramena z volneno ruto — dà, k meni na hram je bila namenjena, me je spreletelo! — z rokami dvignjenimi nazaj, ko da bi jih nameravala zdaj zdaj skleniti v zatilju, da so se ji pridvignjene prsi napenjale, ter nepremično zrla predse, nekam na mizo in proti luči. Pomaknil sem se nazaj, do okola in se zadenski povzpel na rante. Tako sem bil višje in sem laže kaj videl. Ženska je po vsej priliki stala in poslušala Topleka iz hiške. Videl sem jo, kako je stisnila ustnice, da je izgledala kar surova, videl, kako je prišla s tistimi dvignjenimi rokami ruto

na ramenih, jo potegnila čez razoglave lase, nanaglo in skorajda ko jezno, povedala pa na moč počasi in brez brige, da me je spreletelo:

»Oh-jezus, v hlevu je nekaj zarožljalo, k živini sem pogledala!«

Njo sem slišal, bolnika iz zadnje hiške nič. Ali najbrže jo je znova nadlegoval, kajti vnovič je stala in poslušala, ustnice še tesneje stisnila, potresla jezno z glavo, da so se ji kite spustile po plečih, stopila k mizi, vzela luč, zagnala spotoma volneno ruto na svojo posteljo v izbi in odšla, počasi in skoraj sklonjena, v hiško.

Spustil sem se z okola in stekel pred hram, kjer je bilo okno iz hiške — tudi zaradi nje, da bi jo videl v sami jopci. Polkne so bile priprte, vendar pa spuščene, da sem videl, ko sem se vzel na brajdo, vse skoznje. Luč z zakajenim cilindrom je bila postavljena na sredi police na oknu, ona sama pa je sedela na skrinji, z rokami v krilih, kakor sem jo kdaj že videl, ter z razprostrtimi očmi zrla preko postelje in bolnika, ko da bi steno poslušala.

Če sem poprej slišal samo Toplečko, sem tu pred hramom slišal oba. Bolnik je pohlipaval, zakrilil nekajkrat s tisto preklasto in do lakti razgaljeno roko, ko da bi kaj lovil, da je bilo grozno videti, zatem pa jo je spustil ko mrtvo na odejo. Očitno je bilo, da ga je neka reč vznemirjala, a da si ni mogel pomagati.

»Oh... oh... oh,« je zahropel, »počakala bi, da bi poginil... Ne bom ti več dolgo delal napote... Zaradi vas... zaradi tebe, ženska, me jemlje hudič...«

Obrnil je glavo proti Toplečki in jo pogledal z nasršenimi, izbuljenimi očmi, s strašno živimi očmi, ko da bi samo one živele na njem. Počasi je jel dvigati glavo.

»Uh, prekleta! Ne bi pomagala?«

Sklonila se je, ne da bi se dvignila s skrinje, na kateri je bolj slonela ko sedela, in mu zatlačila cunje pod vzglavje — jaz pa sem zagledal, kar sem želel videti — zizo, kako se je obesila iz jopice.

»Zaradi vas me jemlje... zaradi grunta... zaradi tebe, prekleta, uh!« Prestal je s preklinjanjem, zanihal najprej z eno, zatem z drugo roko proti jopci, da se je zize dotaknil, ko da bi jo hotel pobožati, ali še tisti trenutek so se je prsti oklenili, ko da bi jo hoteli stisniti; bolnikova glava in vse telo se je vzpelo, piskajoči glas pa je začel neugnano in presekanu ponavljati: »Zefa — Zefa — Zefa...« — ko da bi lovil sapo.

Nato sem videl nekaj, kar me še danes davi, ko se zmislím na to noč, in kar me je do kraja pretreslo. Videl sem, kako je ženska, namesto da bi se odmaknila in mu odrinila roke, kako je ženska presedla na posteljo, ne da bi količkaj odmaknila prsi, se z levo zgrabila preko

holnika za stranico, z desno pa si vrgla kite nazaj, in se prazno, ko da se ne bi nič godilo z njo, ko da bi ji bilo vse to vsakdanji kruh, zagledala znenada proti luči in v okno. Oči so se ji znenada strahotno razpele — ali me je zagledala?

Zdrsnil sem z ograje in priletel na kolena, ko da so mi noge odpovedale. Spominjam se tudi, da sem se bolj po štirih ko po dveh potegnil iz vrteca pred hramom, a kako sem prišel nazaj na hram, na krmo, ne vem več. Ne meseca, nobene zvezde, nič se ne spominjam, da bi videl okoli sebe — le tisto, kar sem zagledal skozi polkne, kar se mi je tako grozno prikazalo, le to je ostalo do spanca z mano, a spanca to noč dolgo dolgo ni hotelo biti. Nikakšnega ljubosumja nisem čutil, kvečjemu nekaj usmiljenju podobnega, bolj pomilovanju kot usmiljenju. ‚Le zakaj še to živi?‘ sem se vpraševal, kadar sem se zmislil na Topleka — zagrnjena skrivnost pa mi je ostala: le zakaj zakaj ga ni krcnila po tistih kosteh, zakaj se ni odmaknila, zakaj mu je vse tako pustila?

Medtem — bilo je pred trgatvijo — je pritisnila jesen. Dnevi so bili sončni, po nočeh pa je začela hladnoča, da je kazalo na lepo branje po goricah. Začelo me je zebsti na hramu in preselil sem se v kamro.

Prvič v življenju sem spal sam v neki izbi. Doma sem spal skraja s sestrami, zatem, ko so se te preselile v zadnjo hiško in začele svojo mulo, sem spal z babico, v hiški, kjer sva spala vsak v svojem kotu; razen letnih mesecev, ko smo se fantje selili po senski košnji na hram. Prvič sem legel v visoko postlano posteljo, da se je kar pogreznilo pod mano, prvič v življenju sem zapazil, da so mi kamro pripravili — tla so bila zribana, na okencih so bile fuksije in pelagonije; celi križi so bili polni zelenja, da se skoro ni videlo skoznje. Prvič sem imel neko mizo, na katero sem lahko zmetal cigarete iz žepov, preden sem se zvečer razpravil, prvič sem imel neko omaro, čeprav samo polovico omare, kajti v levi polovici so bile police, na njih pa: zgoraj knjige, koledarji in večernice, spodaj vsa mogoča ropotija. Prvič v življenju sem začutil nekak red.

Tako si mislim, večkrat danes, ko se spominjam vsega tega in po vsem tem, kar se je zgodilo, kako bi lahko tam v miru spal, gledal podobe in prebiral pri lampi koledarje, ki sem si jih zvečer, preden sem legel, prinašal na posteljo; kako bi lahko začel znova misliti na Tuniko, na to ‚tako šikano deklinco‘ in ‚po kom se le vzgleduje‘, kakor je pri delu in ob vsaki priliki, posebno še, kadar je bila Tunika zraven, ceketala Cafovka, da je deklina zardevala in se proč obračala.

Ali bil sem ko brez pameti in slep, na Tuniko si še zmislil nisem več, niti opazil je nisem več pri hiši. Tista, pri kateri je bilo vsak dan

več moje nore glave, je bila stara — Toplečka. Nekaj noči sem dobro spal, ko kamen, bi lahko rekel, potem pa sem jo vedno bolj čutil, kako je prihajala iz izbe, hodila na dvorišče in v kuhinjo ter segrevala tiste vroče čaje za bolnika. Ščasoma sem se zasačil, da napenjam ušesa za vsako stopinjo, ki jo napravi, da sem slišal nazadnje celo vzdihne med prelivanjem, prestavljanjem piskričev in pihanjem v žerjavico. Živo sem jo videl, ko pred očmi, kako je odrinila večo, izgrebla žerjavico, nametala na njo dračja, popihala v žerjavico, pristavila piskrič, zatem pa tam pred kaminom prekrizala roke in zavzdihnila.

Ti vzdihni — sprva se mi je le zdelo, a je bila resnica — so bili vsako noč glasnejši in bolj in bolj pogosti; bilo je, ko da bi se sama sebi smilila; lahko tudi, da se je. Potem me je neko tako noč — na pol sem sedel in vlekel na ušesa — stresel mrzav in posilil kašelj; zadrževal sem ga, a ni nič pomagalo, potegnil sem si odejo čez glavo, vseeno, na vso silo in na glas sem zakašljaval. Ne vem zakaj, ali po tem kašlju sem zadržal sapo in napel ušesa, ko da bi hotel črno temo slišati. Vse je bilo gluho razen srca, ki je nabijalo in sem ga slišal — dokler ni tihoče preklal kašelj iz kuhinje. Če je bila poprej tihoča, je nastala sedaj še večja in vse huje gluha. Potem, čez čas, sem zaslišal piskrič, kako je podrsnil po kaminu — in kašelj, kratek, ko da bi se ženska hotela izkašljati. Nato sem slišal prelivanje, celo sladkorje, kako so padali v čaj — in znova izkašljevanje: enkrat, dvakrat, trikrat. Odprl sem usta in pridržal sapo. Za nič na svetu ne bi več zakašljaval, preveč se je vse slišalo, cela hiša je bila ko eno samo napeto uho. Slišal sem jo, kako je odšla, očitno da s skodelo v roki, kajti hodila je počasi in ko premišljeno, in zatem, kako je med vrati v izbo, ko so zaškripala, zakašljala. Znova sem ves otrpnil, tudi zato, da se ne bi spozabil in ji odkašljaval. Ali ko je prišla potem iz hiše in sem ujel, kako je v izbi, kjer je zdaj ležala, zaškripnila postelja, sem vseeno zakašljaval, bolj zahrkal ko zakašljaval. Dolgo je bilo vse tiho, bila je ena sama tihoča, da sem lahko slišal skozi odprto okno, kako so nekje za okolom padala jabolka na tratnico; zatem je v izbi znova zaškripala postelja in je zakašljalo. Še isti trenutek se je zaslišalo momljanje iz hiške — bil je bolnik, Toplek! Napel sem uho, da bi kaj slišal, ali nič določenega nisem mogel ujeti; znenada pa sem se vrgel na vzglavnik, si vrgel odejo čez glavo — nič več nisem hotel slišati. ‚Ali si znorel, Južek?‘ sem si dejal in si začel ponavljati: ‚Znorel, znorel, znorel...‘ Zmartral sem se, na nič več nisem utegnil misliti.

To: ‚Ne znori, Južek, ne znori, Južek...‘ sem si ponavljaval prav tako naslednjo noč in se tiščal pod odejo, ali vse ni nič pomagalo. Začel sem pod odejo pokašljevati in nazadnje sem odejo odgrnil.

Ženska v izbi ni več kašljala, le ko je šla skozi priklet, se je oglasila, a zatišano, ko z roko na ustih.

To so bili dnevi, ko se domala nisva pogledala, Toplečka je imela potegnjeno ruto daleč na oči, medtem ko sem jaz, kadar sem z njo govoril, zijal kam preko nje, ali pa se obračal za kako rečjo po hlevu ali po dvorišču; za nič na svetu ji ne bi mogel pogledati v oči.

Z bolnikom je bilo iz dneva v dan slabše.

»Jezus-nazarenski, kri bljuva!« je tožila Toplečka ljudem in bila videti pri tem potrta in vsa zlomljena.

„Letošnjega ne bo več pil,“ so govorili ljudje, ko ni bilo Toplečke zraven, kar se je reklo, da Martinovega ne bo dočakal.

Sredi branja po gorica^h ga je začelo dušiti, moral sem napreči dvakrat v enem tednu; dopoldne sem vozil mašnika, kaplana, sredi večerke zdravnika. Kaplan so ves čas na veliko odzdravljali in obsipavali ljudi z „amen-na-vekomaji“, ko pa sem po obhajanju zvozil s kaplanom s klanca od hiše in sem pognal kobilo po veliki stezi proti mestu, so oni bolj zavzdihnili ko povedali:

»Teško bo, težko; same ženske bodo ostale.«

Bilo je, za hip se mi je zazdelo, ko da bi pojedikovali z bolnikom, s Toplekom, ki se je očitno, kazalo je, pripravljaj za na oni svet; z mano se niso menili, koleselj je držal čez kamenje, morali bi biti glasnejši. Vendar sem mislil, da moram kaj povedati, da jim moram odgovoriti; švrknil sem po kobili in ko se je koleselj v breg proti mostu in pod kovačijo začel ustavljati, sem povedal:

»Pravijo, dà, kjer je baba gospodar, je volk mesar.«

Tudi nasmehnitⁱ sem se poskušal.

Kaplan dolgo niso odgovorili, vse do Skazovega mostu ne. Tam pa so povedali na glas, da sem slišal, in tudi tako, da potem nisem nobene več zinil.

»Tudi za kmetijo se je bati — a za kmetijo ni tako hudo. Stara se še ni obletela, in mlade, te še ne bodo tako kmalu zrojile, še dolgo ne; z ženskami, bati se je, bo narobe... Gledala me je, ko da bi mi hotela z oči prebrati, ali se je spravil enkrat za vselej z Bogom ali se ni. Bog se usmili njega, nje še bolj!«

Zdravnika sem čakal cele ure; ko je proti peti prišel s torbo in sedel na koleselj, je povprašal:

»To je tisti kredožrc, kaj? Z naturo se je poigral, no, pa se je še ona z njim — na, jo je že zaigral! No, pa se peljiva! Vsi bomo pomrli...! Gečevega je pobralo.«

Ves čas iz mesta in nazaj v mesto sem mislil na cementiranje, o katerem se je zdravnik menil takrat na poletje s krčmarico, na kredo,

s katero si je Toplak zacementiral črevesje in želodec. Doma, preden se je zdravnik odpeljal, je pritekla na dvorišče, kjer sem krmil kobilo z ovsom, Toplečka in mi rekla, naj jo v mestu počakam.

»Pri Belem križu, na dvorišču.«

»Poleg zdravnika bi se peljali,« sem rekel.

»Ah,« je odvrnila in odhitela; kdo ve, zakaj se je sramovala, ali ji je bil zdravnik pregosposki človek ali kaj.

Tako sem potem še njo čakal in tako sva se vozila iz mesta, ko se je začelo nočiti in so se jele prižigati luči po hišah. Zdaj sem lahko sedel zadaj, tam, koder sta sedela mašnik ali zdravnik in je po poti nazaj sedla ona. Sedela sva skupaj, da sem čutil toploto od nje.

Sedela je zraven, sklonjena malce naprej, nad cekar, ki si ga je položila na krilo in ga zdaj oklepala z obema rokama, ko da bi ga pestovala; v eni od teh rok, v pravi, je držala zmečkan robec in si z njim venomer brisala po ustnicah, hkrati pa si popravljala z roko lase pod ruto; pri tem je venomer potegovala sapo vase, da sem imel občutje, kakor da se solzi in da bo zdaj zdaj zajokala — čeprav... čeprav sem vedel, da je to od pijače, od litra vina, ki sva ga spila pri Belem križu; navlekla se ga je in zdaj je pohlipavala. Le zakaj, za vruga, je naročila liter, sem pomislil takoj, ko ga je natararica postavila pred naju. Hotela je tudi naročiti golaž zame, a nisem hotel -- že tako bo preveč zapravila, sem si mislil in se nehote spomnil na tista dva dinarja, o katerih se je govorilo po vasi. Eh, dobila je denar v roke, zdaj pa zapravlja, ko da mu ne bi vedela cene! Tako sva se potem do konca litra ponujala in silila s samim vinom, dokler ni bil liter prazen in sva oba maličko lažja sedla na koleselj.

Sedla sva in molčala, skozi mesto, a tudi na veliki stezi; zunaj mestnega obzidja se je konj zagnal v drnec, zatem pa počasi prešel v enakomerno kopitljanje.

Toplečka je znenada, sredi poti, nekajkrat zavzdihnila, se pobrisala in si popravila lase, zatem pa, s pogledom nekam preko kobile povedala — bilo je, ko da bi ji lastne misli ušle:

»Gečevki, tej je lahko vseeno, z enim samim otrokom je ostala, mlada je še, ko nič bo dobila drugega moškega. Kaj naj pa jaz, sirota?«

Najprej sem hotel še sam zavzdihniti in reči, da bo že kako in uaj je nič ne skrbi, nategnil sem vajeti, da bi pognal in rekel, a sem znenada začutil, kako ne morem nič reči; bilo je, ko da bi me za grlo stisnilo. Gečevkinega so pokopali prejšnje tedne, tudi zanj se je govorilo, da je jedel kreda, da bi se rešil nemške vojske. Ali vprašala je še nekaj, kar mi je še bolj pobralo besede — vprašala je bolj sebe ko mene.

»Jezus, le kako dolgo se bo še martral?« in zatem »Če bo sploh kdaj konec tega, o-jezus!«

Kolesa so počasi drsala, kobila je kopitljala po trdi stezi — ne vem ali se mi je ženska zasmilila, vsaj za trenutek, ali pa je bilo vino krivo, da sem prelomil molčanje in sem ji izblebetal tisto o zdravniku in o cementiranju; ko da bi jo hotel s tem potolažiti, tako se mi je zazdelo.

»Zdravnik je že poleti povedal krčmarici, da je konec z njim. Da se je zacementiral...«

Nehala se je brisati in si popravljati lase, tudi vzdihovati je prenehala — bilo je, ko da bi hotela še kaj slišati. Dolgo je čumela pred se, zatem pa se me je s komolcem dotaknila, kakor da bi me hotela na rahlo suniti ter domala veselo, z radostjo popravila:

»Južek, ali ti boš ostal pri nas, da ne bomo ostale same, same ženske...«

»Zakaj pa ne?« sem dejal, malo zaradi vina ko poprej, hkrati pa sem se do dobro zavedal, zakaj je povedala tisto o ženskah, ko je vendar mislila samo nase. A bilo mi je vseeno tesno, takrat nisem vedel, ali zaradi tega, ker sem izblebetal o cementiranju, ali zaradi njenega veselja, ker je zvedela, da je s Toplekom končano; na tistem me je zgrozilo. Tako mi je bilo, ko da sem bil z njo vred vsega kriv... Vseeno pa nisem odmaknil noge od njenega krila, po celi pravi strani sem čutil toplino života. Nategoval sem vajeti in si venomer ponavljal: 'Žgeča je, žgeča... žgeča...' Še bolj sem primaknil nogo, vseeno, svoje ni odmaknila. Dã, napila se je... To me je tudi motilo, ves čas, vse do Toplekovega se nisem mogel znebiti nečesa zoprnega. Ali kri v meni ali kaj je vseeno vrglo na široko sak v to kalno vodo — in je čakalo...

Ne pomnim več dobro, kako da je gorela luč, ko je to noč prišla k meni v kamro. Spominjam se samo tega, da sem se dolgo motovilil, preden sem odšel v kamro in legel. Zribal in nakrmil sem kobilo pri krčmarjevih, se pojdoč v tolmunu pod vrbačami skopal — ves matast sem bil od vina in žgalo me je od prahu, slekel sem se ter sem sëm in tja preplaval vodo — in se potem obiral še pri Toplekovih po hramu, dokler nista odšli dekleti spat in sva ostala s Toplečko sama. Spominjam se, da sem vzel lampo in kako sem se, preden sem stopil v kamro, nehote ozrl. Za sabo iz kuhinje sem zaslišal nekaj ko vzdih. Zagledal sem Toplečko, kako je stala s piskričem v roki med kuhinjskimi vrati in me na veliko gledala, ko da bi mi hotela kaj povedati. Zbirala je besede, usta je držala odprta, nazadnje pa ni nič rekla, samo gledala me je.

»Spat grem,« sem znenada zinil, da sem nekaj rekel in da sem se lahko obrnil ter stopil v kamro; počasi počasi sem potegnil vrata za sabo, lahko je tudi, da sem jih pustil tudi samo priprta. Razpravil sem se, legel na posteljo, dal roke pod glavo in se zastrmel v strop. Nekaj časa sem še slišal, kako je hodila po hramu, zatem sem zatisnil oči in zaspal.

Tak, razpravljen na postelji, sem jo potem tudi začutil, odprl sem oči in jo zagledal. Sedela je na postelji, v rdečkasti spodnjici in v belih rokavcih in se smehljala. Gledal sem jo nekaj trenutkov, se obrnil v steno, si ne vem zakaj, ko kakšna ženska zakril oči in se skrčil, da sem jo skoraj zrinil z ležišča.

»Poglej ga,« je zašepetala, se dvignila s postelje, pihnila lampo in začela znova pošepetavati. »Vse vračitve sem mu dala ... zaspal je ... Eh, Južek!«

Poiskala mi je v temi, ki je nastala, roke in mi jih hotela odtrgati od obraza in iz las, v katere sem zaril prste, znenada pa se je potegnila na posteljo in se s težkim telesom, z žgečimi nogami zrinila do mene.

Zdivjal sem, na nič na svetu nisem več pomislil. Oklepala se me je, sprva, zatem je razklenila roke in začela potihoma ječati — vse do konca. Skrajja, prvi večer, me je bilo tega njenega ječanja strah, naslednje večere manj in manj. Bila sva kratka. Prihajala je, me poiskala z rokami na ležišču, na kar se je vedno vse takoj zgodilo. Komaj da sva tedaj pa tedaj spregovorila. Neko noč je začela domala na glas ponavljati moje ime: »Južek, Južek ...«, da sem ji iz strahu, da se ne bi slišalo iz kamre, zamašil usta. Ugriznila me je, da sem se zgrozil, jo zgrabil za kite na glavi, si jih ovil okoli rok, siknil »Terja!« in jo na moč potegnil zanje. Čutil sem po sapi z ust, da je zazijala, glasu pa ni bilo nobenega več iz nje, dokler se ni dvignila in kradoma, kakor je prišla, odšla. A jaz, ki sem se je doslej nekam bal in pustil, da je delala z mamom, kar je hotela, sem iznenada začutil, sem vedel, da lahko počenjam z njo, kar hočem — bilo je, kakor da ne bi imela več lastne volje, pameti pa sploh nič več.

Vse to je trpelo skozi celo jesensko deževje, nekaj gluhih tednov, do prvih zimskih mrazov. Ko brez pameti so bile noči, ko da je postalo vse, kar se je zgodilo, počasi navada, gola in vsakdanja navada — znenada pa je prišla noč, ki je bila ko svarilo, dà, lahko bi bila zadnje svarilo.

Povedal sem že, da je bilo, ko da bi izgubila pamet; počasi, s tedni, sva postala gluha za vse okoli sebe. Le tako se je moglo zgoditi, da sva neko noč preslišala Toplekovo klicanje.

Zaslišala sva šele Hanino naglo hojo po stopnicah, po katerih je prihajala iz zgornje hiške, da sva nehote prisluhnila, zatem Hanino zadirčno vprašanje, ko je butnila v vrata v izbo in naspol zaspano naspol zbujeno znergala:

»Ali ste gluhi? Zakaj ne vstanete?!«

Otrdela sva — in se izpustila. Zdaj, ko so bila odprta vrata v izbo, sva lahko tudi zaslišala bolnikovo stokanje.

»Kaj ni matere?« je povpraševal Toplek, razločno, ko da bi ne bil več na postelji in v hiški, ampak že nekje sredi izbe in na poti proti prikletu.

»Jezus!« je zašepetnila ženska poleg mene, se dvignila in se napol spustila s postelje, kjer je negibno obstala, ko da bi prisluškovala, kaj se bo v izbi še zgodilo.

Vse, kar se je slišalo, so bili Hanini koraki, ko je odšla skozi izbo, in njeno vprašanje, nekje v bolnikovi hiški že.

»Kaj jih ni tu? Kje pa so?«

In zatem njen klic.

»Mati?«

In zatem, nič drugega ko njeno poslušanje!

To je bilo poslušanje, v katerem je vsaj mene pamet srečala, čenje, Toplečke, ni.

»Jezus, pojdi!« sem zasikal in jo potisnil.

Ali ženska se je znenada oprijela za obe stranici, da je bilo koj očitno, da je ne bi mogel odriniti, in skoraj na glas začela:

»Nikamor...! Kaj me briga... Sita sem ga...! Vsega sem sita!«

»Si ob pamet, jesus-na!« sem bolj izdihnil iz sebe ko povedal, obenem pa začutil, kako se mi je napela spodnja čeljust. Ves sem se zgrozil.

V trenutku sem bil pokoncu in si potegnil obleko nase, v meni je pa tudi že dozorel sklep. Pograbil sem jo, za ramena, in jo težko, kakršna je bila, domala dvignil in odnesel v priklet, odpahnil na hitro prikletna vrata in ji zašepetal:

»Napravi se, ko da bi bila zunaj, pri živini.«

Zastokala je in se prijela za glavo. Zapomnil sem si njene široko odprte oči, kako so iskale znenada pomoči — vse je kazalo, da se je zunaj, na nočnem zraku, streznila —, a ki je pri meni niso našle.

Ko sem bil zatem v kamri, znenada nisem več upal leči na posteljo, da ne bi zašumotalo ličje, da me ne bi izdalo. Čez čas sem slišal, kako je prišla v priklet in zaloputnila vrata. Slišal sem Hanin »Kje ste?« in njeno glasno in obregljivo povedano laž »Kje neki? K živini sem pogledala.« Nastal je molk in zatem je nadaljevala, ko da bi hotela

vso reč vendarle malo pojasniti, da se ne bi zdela prenenavadna. »Jaz ne vem,« je začela, »kaj je s tem kravšetom; namesto da bi ponoči ležalo, stoji v jasliah... Tako sem v strahih, da se mu ne bi kaj zgodilo...«

Hana je zmomljala in šla, tudi bolnik je prenehal s stokanjem, da se je čisto razločno slišalo po hiši, kar je Hana z vrhka stopnic vprašala:

»Kaj ni bil tudi Južek zunaj?«

Ali odgovora ni bilo; slišalo se je samo Toplečkino hojo pred pečjo v kuhinji, kako je začela pripravljati čaj. Hana se je znova oglasila.

»Mati? Ste slišali?«

»Kaj pa jaz vem?« se je obregnila Toplečka, v hiški pa je začel stokati bolnik; zazdelo se je, ko da bi tudi on napel ušesa, da bi prisluhnil odgovoru.

Ves sem otrpnil. A kakor sem se skraja strašno zbal, Haniko pa zasovražil, je počasi, čim bolj je napetost v hiši popuščala, čim bolj sem lahko videl, da ni nihče ničesar opazil — to sem si hotel po vsej sili vtepti v glavo —, tem huje se je zalezal vame strah, ki me vseeno ni zapustil, občutek krivice, ki jo delam Topleku, a ki je zadnja tedna domala nisem več čutil. V vse to se je še mešala Zefa sama, njene besede ‚Kaj me briga...‘ in ‚Sita sem vsega...‘, kar me je navdajalo z večjim in večjim strahom, čim bolj sem se otepal misli na Zefo. Ta strah je bil po tej noči bolj in bolj pogost — zbal sem se je.

Zbal sem se in sklenil, da ne bom imel ničesar več z njo, čeprav od vsega začetka, koj po prvem zatrdnem sklepu nisem niti malo verjel, da bi se to in kako bi se to moglo zgoditi. In ko je naslednjo noč znova prišla — moralo je biti že precej v noč, kajti spal sem trdno ko kamen — in sem se prebudil in zavedel, ko je že ležala ob meni pod odejo ter me je jela prijemati, da bi me prebudila, sam pa sem potisnil roko pod njeno glavo, da bi jo objel, je znenada zrasla pred očmi cela sinočnja noč; komaj prestani strah, zatem tista lakotna in nenadejana ženska zdivjanost; to, kako ji je bilo vseeno, in zatem trmoglavost in kako je vsega sita; zatem še to, da mi je jela postajati nadležna — kar vse je potem storilo, da sem potegnil roko izpod nje, pretaknil obe roki pod glavo, se obrnil na hrbet in se zagledal z nastežaj odprtimi očmi v začrnel lesen strop nad sabo.

»Južek!« je sladko zašepetala — le redkokdaj je bila tako sladka — in pošepetala: »Nič se ne straši.«

Dolgo se nisem zganil, čeprav me je dregala, dokler se nisem predjal, proč od njenega telesa.

»Ne straši se, nocoj ne bo tako kmalu klical.«

»Kaj?« sem vprašal, mračna slutnja in strah sta me spreletela; lahko je začutila, kako sem se zdrznil.

»Kaj? Kaj?« je ponovila in me jela znova iskati z rokami. »Nič ni. Kaj bi naj bilo?« je pošepetavala veselo in ko brez skrbi, očitno zato, da bi mi pregnala skrb in nevoljo; zatem je povedala: »Čaj sem mu skuhalo, s samim žganjem.« In: »Ne boj se, da bi nocoj klical.«

Ko je vse to izrekla, sem čutil, da se ne smehlja več; vse je bilo tako trdo, hladno in brez usmiljenja povedano, brez milosti — z a n j.

»Znorela si!« sem dejal, se znova premaknil, proč od nje, in se zganil, da bi se je otrešel.

»Tāk? Znorela?« je zajaskala, se uprla na roke, se sama odmaknila in sedla. »Naj stradam pri živem mrtvecu.« Obmolnila je, ko da je preveč povedala, spustila noge s postelje, zakrila z lahtmi obraz in tiho, dušeče zahlipala.

»Kaj pa sem kdaj imela od življenja? Nihče me ni nikdar vprašal, kaj bi rada, ko telico so me dali od hrama. Mati so nekaj potožili, a oče so jih nagnali in rekli — v grobu so že, a še danes jih slišim: 'Otroke mu bo že imela. Kaj bi pa še rada? Zakaj pa misli, da je na svetu?' Ne, nič nisem imela na svetu. Prva leta me je preganjal, da nisem prišla takšna k hiši, ko bi nevesta morala... — saj, samo zato je to počenjal, da me je za nekaj preganjal! Spravil mi je dva otroka na svet — da... da sta zdaj še tidve proti meni, uh...«

Čutil sem na postelji, kako se ji telo med hlipanjem sunkoma potresa, ko da bi jo prijemali krči; a ko je odtegnila lakti, sem videl v temi oči, kako se ji svetijo, bile so mokre in zasolzene. Gledala me je, z velikimi, odprtimi očmi, vprašujoče in očitajoče, ko da bi bil jaz kriv njene nesreče.

Ni se mi zasmilila, nekaj je bilo, da se mi ni mogla, vendar sem se premagal in jo potegnil k sebi, da so se vsuli lasje name in da sem bil v trenutku moker od njenih solza, komaj sem jo začel poljubljeni, čeprav... čeprav sem delal vse to ko narejeno, prav silil sem se.

Njo je to milovanje še huje razgrela, huje se je zasmilila sama sebi. Jela me je stiskati in krčevito hlipati.

»Grozen je... Ti ne veš, kako je grozen... Smili se mi, uh! Cele noči da bi bila pri njem, da... da bi stegoval prste po meni. Vse življenje me je nadlegoval in me martral. Zaradi slehernega moškega, zaradi zadnje pokveke, ki je prišla mimo, me je martral. Zadnjič,« je dejala, se dvignila, se oprla na moje prsi in povzela »zadnjič, toliko da me ni zadavil. Mislila sem, da mi bodo koščeni prsti vrat predrli; takšna groza me je popadla, da še zakričati nisem mogla. Zasadil mi

je prste v vrat in se dvigal, vse tiste same kosti so se dvigale čez mene, da sem slišala, kako je vse pokalo na njem, od prstov do kolen.« Zgrozila se je, zatem pa sem začutil, kako je postala vsa toga. »Uh, zadavila bi ga, z lastnimi rokami bi ga stisnila. Ne morem ga več prenašati, ne morem pa ne morem, nisem kriva! Kaj za milega boga se je pregrešil, da se ne more stegniti, ti moj bog, a sama kost in koža sta ga še!«

»Nikar mene,« sem rekel in jo prijel za roko, katere prsti so se krčili na mojem vratu, tako je bila vsa iz sebe.

»Tebe?« je povprašala, se stresla, ko da bi jo spreletel mraz in se zasmejala, ali vsaj meni se je zazdelo, da se je hotela zasmejati, ko sem še isti trenutek ves otrpnil.

Bilo je, ko da so zaškripala neka vrata, ko da je podrsalo po tleh.

Tudi ona je prisluhnila, se pri tem poslušanju še z večjo težo oprla name.

Ne vem, koliko časa sva bila tako, ne da bi se zganila; tudi zadihala nisva. Zazdelo se mi je, da slišim celo hišo: nekje je počil tram, po stropu je zdrsalo, kakor da bi stekla miš.

»Te straši?« je zašepetala in hrknila, ko da bi jo to neznansko zveselilo. »Imaš prisluhe, kaj? Se bojiš?«

Prav zares je bila vesela. Pozibala se je, me prijela za vrat, z obema rokama, ga jela stiskati in skozi priprte ustnice pošepetavati.

»Tudi ti, da, tudi ti si kriv, da je tako... Tudi tebe bi zadavila, ti fantič, ti grešni...«

V nekaj trenutkih me je do kraja razdivjala, zaplavala sva nekam, koder je postajalo, vsaj njej, vseeno; jaz nisem nikoli pozabil na hišo, v kateri se je vse to z njo godilo. Zvlekla je na pol sede na postelji spodnjico in rokavce s sebe, drugega ni imela na sebi, in neučakano, ko da bi se ji mudilo — ko sem znenada zagledal, kako se ji je gola roka, ki je potegnila rokavce, povesila in obstala; tudi jaz sem se na pol dvignil in začutil, kako mi je vse zbegnilo: med vrati v kamro je stala dolga bela postava, z odpeto srajco in spodnjicami, z rokami pa ob sebi ko Lazar, ki se je dvignil iz groba. Stala je in se ni ganila. Tudi mi ni šlo v glavo, kako je prišla na prag. Ali je pustila Toplečka vrata odprta?

Počasi, ves sem se tresel, sem začel lesti proti vzglavju in izpod odeje, ko da bi se odmikal, a še danes ne vem, zakaj sem to počenjal, medtem ko si je ženska začela vleči odejo nekam proti vratu. Če je bilo popreje tisto s škripanjem vrat prisluh, je bil to privid, več ko privid; kajti tiste spuščene roke so se zganile, se začele dvigati, se

stegovati nekam proti stropu, ko da bi hotele poklicati svet in nebo na pomoč... tudi usta so se jela odpirati, sama od sebe, a brez glasu ko kakšnemu bogu na poslednji sodbi.

Ženska je javknila, se okrenila, da sem zagledal pred sabo usta, ki so se prav tako na veliko odprla, potem pa se je oklenila, divje, ko da išče pri meni rešitve; zatem je tista odprta usta, da bi zadušila krik, potisnila na moja ramena; vsa je drgetala.

Prikazen pred vrati se je zganila, še vedno ni dala glasu od sebe, in se pomaknila korak ali kaj po izbi, bližje. Popadla me je groza, kakor še nikoli v življenju. Jel sem lesti izpod odeje, jel sem odtrgovati žensko od sebe. Znenada se je tudi ona okrenila, kakor da bi od mene začutila, da se bolnik približuje. S hrbtom se je poslonila ob steno kraj postelje in zagledal sem, kako je znova zazijala, zagledal pa sem tudi, kako se je bela Toplekova postava z dvignjenimi rokami nekam vzpela, kako je Topleku iz ust nekaj izgrčalo — še isti trenutek pa so se roke povesele, se je celo telo sesedlo, ko kakšna prazna vreča, in obležalo; nič več se ni zganilo na tleh.

Ko sem bil znova pri sebi, sem držal roko še vedno na odprtih Toplečkinih ustih, ne morem pa še danes povedati, ali je kriknila ali ni. Le tega se še dobro spominjam, da sva dolgo poslušala v noč, če se ne bi po hiši kaj zganilo, če ne bi pritekli dekleti po stopnicah... Ali nič se ni zganilo, samo mišje škrtanje se je slišalo in noč pred hišo.

Ženska je odmaknila mojo roko, se oblekla in zdrsnila s postelje. Ustavila se je pred tistim belim na tleh, sklenila roke na trebuhu, jih razklenila in se dotaknila Topleka, roke na trebuhu znova sklenila in povedala:

»Jezus-na, proč je!«

Ustrašil sem se, medtem ko je ženska postala za čuda prisebna.

»Počakaj!« je zašepetala, odšla iz kamre in se koj vrnila, oblečena ko podnevi.

Tudi jaz sem se napravil. Zatem sva tiho, ko da bi se domenila, dvignila Toplekovo telo, ki ni imelo nobene teže več, in ga odnesla skozi vežo in skozi izbo v hiško ter ga položila na ležišče. Videl sem še, kako ga je jela ravnati, potem nisem več vzdržal. Obrnil sem se in odšel v kamro; legel sem na posteljo in se čez glavo pokrtil. Takšen sem potem čez kakšno uro ali kaj, po tisti gluhi tihoči, ki je nastala v hramu in v moji glavi, zaslišal Zefin krik, nekaj joku podobnega, zatem Hanine in Tunikine korake po stopnicah, njuna vprašanja: »Kaj se je zgodilo? Kako je očetu?« in zatem Tunikine besede: »Jezus, mama, ata so nam umrli.« Začel se je jok, Tunikin jok, ki ga ni moglo nič utolažiti.

Kako se le more tako jokati, me je spreletelo zaradi Zefinega kričanja. Dvignil sem se, se napravil in prišel — tudi jaz! — prestrašen kakor se mi je zdelo, da moram biti, iz kamre. Prišel sem v izbo in zagledal koj od vrat obe razjokani dekleti in Toplečko, zadnjo s prižgano žegnano svečo ob Toplekovi postelji. A ko že vse pravim, moram tudi to povedati, da me je bilo bolj groza Toplečke ko mrtveca, Zefine ženske preračunljivosti. Da me je lahko bilo, to sem doživel šele kasneje, prestal pa na svojih plečih.

ODKLONITEV

Tone Pavček

Na svetu so stvari,
ki jih ne smeš početi,
zato ne morem ti
zvečer pod oknom peti.

Pa ne bojim se psa
in ni me strah domačih
in tudi ne, da kdo
pri tebi me zasači.

A drugo je, kot veš,
zakaj ne morem priti,
saj s svojo rožo v tuji vrt
nerodno je hoditi.

Tvoj lepi rožmarin
je drugemu namenjen
in k drugi, drugi jaz
z vsem srcem sem priklenjen.

To drugo deklico
imam vse dneve v mislih,
saj veš, zvestoba je
pri nas še dókaj v čislih —